

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Tereza Vondrová

Prof. PhDr. Zdeněk Fiala, DrSc. (* 5. 5. 1922, + 3. 8. 1975)

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Klára Woitschová, PhD.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Kláře Woitschové, PhD. za její odborné vedení, cenné rady a připomínky, které jsem během zpracovávání práce dostávala.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu a práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. května 2018

Tereza Vondrová

Klíčová slova:

Archivář, profesor, diplomatika, historie, pedagogická činnost

Keywords:

Archival science, diplomatics, history, educational activity, auxiliary historical science, department of auxiliary historical science FF UK

Abstrakt:

Cílem bakalářské práce je zmapovat život a dílo profesora Zdeňka Fialy. Úvodní pasáž práce bude zaměřena na jeho životopis, archivní a pedagogické působení a dále také na jeho spolupracovníky a přátele z oboru. Druhá část práce bude věnována analýze vybraného segmentu z rozsáhlého díla Zdeňka Fialy, jehož převážnou část tvořila díla zabývající se diplomatikou a historií a ediční práce.

Abstract:

The aim of the bachelor thesis is to research the life and work of professor Zdenek Fiala. The opening passage of the thesis will be focused on his biography, archival and educational action and also to his colleagues and friends from the field. The second part of the thesis will be devoted to the analysis of the selected segment from the extensive works of Zdenek Fiala, whose major part formed the works dealing with the diplomacy and the history and editorial work.

Obsah

Úvod.....	7
1 Životopis prof. PhDr. Zdeňka Fialy, DrSc.	15
1.1 Přátelé a spolupracovníci z oboru	19
2 Archivní činnost.....	21
3 Pedagogická činnost.....	24
4 Dílo.....	31
4.1 Diplomatika.....	31
4.1.1 „Diplomatika jedna – nebo dvě?“	31
4.2 Historie.....	39
4.2.1 „Přemyslovské Čechy“	39
4.2.2 „Předhusitské Čechy 1310–1419“	48
Závěr	61
Seznam literatury	62

Úvod

Pomocněvědné studium má na pražské univerzitě již více než dvousetletou tradici a jeho představitelem se v průběhu této úctyhodné doby stala celá řada významných osobností. Tématický rozptyl jejich činnosti byl značný, velmi často však hrála v jejich odborných zájmech určitou roli diplomatika. Jednou z takových vůdčích a neopomenutelných osobností byl profesor Zdeněk Fiala, první vedoucí novodobé samostatné katedry pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Právě osobnost Zdeňka Fialy se stala hlavním tématem mé bakalářské práce.

Toto téma jsem pro svou práci zvolila především z důvodu přímého angažmá profesora Zdeňka Fialy na Katedře pomocných věd historických a archivního studia, na které studuji. Zajímal mě chod katedry v době, kdy zde byl ve vedoucí pozici a také jeho zásluhy o rozkvet tohoto pracoviště. Protože profesor Fiala představuje na katedře opravdu významnou osobu, chtěla jsem se více dozvědět také o jeho osobnosti, povaze a životě profesním i soukromém. Toto poznání jsem měla možnost získat od paní profesorky Marie Bláhové a pana profesora Ivana Hlaváčka, kteří v současné době na katedře působí jako vyučující a katedra byla místem, kde se spolu se Zdeňkem Fialou osobně setkali. Vedle profesorovy osobnosti mě dále zaujala jeho díla, především ta historická. Protože se dosud nikdo osobě ani dílu profesora Zdeňka Fialy v širším rozsahu nevěnoval, měla jsem možnost se jím zabývat sama a rozšířit si tak své povědomí o něm.

Hlavní náplní první části mé bakalářské práce je studium literatury vztahující se k osobnímu i profesnímu životu Zdeňka Fialy, na kterou použiji deskriptivní metodu a také analýzu jeho osobního fondu uloženého v Národním archivu v Praze. V další části provedu analýzu vybraného segmentu profesorova rozsáhlého díla. Závěr práce bude obsahovat syntézu poznatků o životě Zdeňka Fialy a také přínosech z jeho působení v archivnictví a na katedře Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Rozbor pramenů a literatury

Při práci jsem používala prameny z Národního archivu v Praze, v němž je uložen Osobní fond Zdeňka Fialy¹ uspořádaný Mgr. Janem Kahudou. Fond je uspořádán do 11 kartonů tvořících 1,5 běžných metrů, obsahuje životopisný materiál, korespondenci, materiály týkající se vědecké a odborné činnosti, další spojené s veřejnou a úřední činností, ilustrační materiál a v poslední řadě písemnosti rodinných příslušníků. Pro lepší pochopení profesurovy osobnosti jsem procházela především osobní korespondenci. Jednalo se o korespondenci vedenou s jeho manželkou Gabrielou Čechovou a předchůdcem a přítelem Václavem Vojtíškem, která mi umožnila, dozvědět se jen málo z tehdejšího interního chodu katedry. Zajímavým dokladem o životě Zdeňka Fialy uchovaným v jeho osobním fondu, bylo rodinné fotoalbum, díky němuž jsem mohla nahlédnout do profesurovy rodiny, která ho obklopovala. Ke zkoumání vědecké či profesní činnosti Fialovy jsem využila především jeho ručně psané poznámky k přednáškám na univerzitě i mimo ni. Velkým přínosem byly poznámky, které vedl ke svým dílům, a také recenze a názory k těmto dílům, napsané profesurovými současníky a otištěné v novinách, které jsou součástí fondu. Tyto recenze mi umožnily srovnat svůj pohled na věc s pohledem odborníků. Jedinou věcí, kterou jsem se v osobním fondu Zdeňka Fialy nedozvěděla a pravděpodobně to ani není možné, byly doklady o prožití jeho dětství a mládí, pokud neberu v potaz základní údaje o tom, jaké školy navštěvoval. Kromě pramenů z Národního archivu v Praze jsem studovala prameny z Archivu Univerzity Karlovy, kde jsem mohla nahlédnout do profesurovy disertační práce a podívat se na úřední dokumenty z doby jeho působení na fakultě. Tento typ dokumentů a informací v nich obsažených bohužel neměl pro mou práci, tak jak je tematicky vymezena, větší význam.

Přestože Zdeněk Fiala sehrál v rozvoji pomocněvědných a především diplomatických studií klíčovou úlohu, jeho osobnost se zatím nestala předmětem soustředěného badatelského zájmu. Vedle archivních pramenů tak existuje pouze několik titulů věnujících se Zdeňku Fialovi, které jsem při své práci využila. Autorem, který nejčastěji připomíná Fialovu osobnost, byl dosud Ivan Hlaváček. Na jedné straně uveřejnil v nejvýznamnějších českých periodících v roce 1975 jeho nekrology a později také vzpomínkové texty při různých výročích.²

¹ Národní archiv Praha (dále NAČR), Fond Fiala Zdeněk, Prof. PhDr., DrSc. (1922–1975); Kahuda, Jan, Fiala Zdeněk, Prof. PhDr., DrSc. (1898) 1922 – 1975 (1977). Inventář. Praha 2001.

² HLAVÁČEK, Ivan. *Profesor Zdeněk Fiala zemřel*. Archivní časopis, r. 25, 1975, č. 1, s. 1–6; TÝŽ. *Profesor Zdeněk Fiala zemřel*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy, roč. 15, 1975, č. 2, s. 29–30; TÝŽ. *Profesor Zdeněk Fiala zemřel*; in: *O mých předchůdcích i současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*, Praha: Národní archiv, 2011, s. 366–372.

Drobným dílem přispěl také pozdější vedoucí katedry PVH Zdeněk Bakovský, a sice také na stránkách Archivního časopisu v textu „Odkaz Zdeňka Fialy“³, a obdobně je možno využít i text Jiřího Spěváčka „Člen korespondent Zdeněk Fiala“⁴ v Československém časopise historickém, dále se jedná o zmínku v Biografickém slovníku archivářů českých zemí a jeden z nekrologů „In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických“⁵. Všechny z těchto titulů obsahují velmi podobné informace, které povětšinou bohužel nejsou nijak rozsáhlé. Jsou to informace o studiu od základní školy po ukončení univerzity, dále o pracovních pozicích, kterými Zdeněk Fiala prošel, a také jeho spolupracovnících a dílech. O jeho osobním životě se příliš nepíše, což je, při snaze pochopit jeho osobnost, zklamáním. Relativně nedávno se osobnosti Zdeňka Fialy dotkl v rámci svých studií o Václavu Vojtíškově také Pavel Vaško ve své studii „Vzájemná korespondence Václava Vojtíška a Zdeňka Fialy“.⁶

Struktura práce

Samotná práce sestává ze čtyř kapitol. První kapitola shrnuje život Zdeňka Fialy od jeho narození přes studium na všech stupních škol až po pracovní pozice, kterými procházel. Z tohoto vývoje vyplývají také změny jeho myšlení a cílů, které jsou, stejně jako poznatky o tom, jak studium či práci zvládal, zmíněny. Tato kapitola se zabývá především Zdeňkem Fialou jako osobou samou, jeho povahou a také lidmi, kteří ho obklopovali. V první řadě byla důležitou osobou jeho manželka Gabriela Čechová a dále jeho předchůdce, spolupracovník na katedře a velký přítel Václav Vojtíšek.

Druhá kapitola se soustředí na archivní činnost, nejprve na vlastní činnost Zdeňka Fialy v Archivu ministerstva vnitra, kde byl pověřen pořádáním fondů krajských úřadů. Dále se zabývá činností, kterou vykonával jako vedoucí badatelný a knihovny tohoto archivu a následně jako správce listinných fondů. Poté informuje o archivní činnosti Fialovy z pohledu redaktora Archivního časopisu a později také z pozice předsedy ediční a metodické subkomise fungující v rámci Státní archivní komise. Největší důraz kapitoly je kladen na převedení vysokoškolského studia archivnictví a současně na započetí činnosti Zdeňka Fialy na Univerzitě Karlově.

³ BAKOVSKÝ, Zdeněk. *Odkaz Zdeňka Fialy (K nedožitým šedesátinám 5. 5. 1982)*. Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 32 (1982), č. 2. ISSN 004-398. str. 77–79.

⁴ SPĚVÁČEK, Jiří. *Člen korespondent ČSAV Zdeněk Fiala*. Československý časopis historický. Ústav československých a světových dějin ČSAV. roč. 23 (1975), č. 2. str. 309.

⁵ HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických/uspřádal Lubomír Vebr*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 7–17.

⁶ VAŠKO, Pavel. *Vzájemná korespondence Václava Vojtíška a Zdeňka Fialy*, *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, sv. 22, č. 1, 2014, s. 176–197.

Z důvodu úzkého spojení archivní činnosti s činností publikační, které se profesor mimo jiné věnoval, je konec kapitoly zaměřen právě na tuto oblast. Jsou zde zmíněna některá z děl, na kterých Zdeněk Fiala pracoval včetně díla „Diplomatika jedna – nebo dvě?“⁷, kterému se věnuje blíže jedna z následujících kapitol. Závěr kapitoly jmenuje vědecké, redakční a jiné rady, kterých byl předsedou a archivní poradní orgány, jejichž byl členem.

Třetí kapitola je zaměřena na činnost pedagogickou, která byla nejvýznamnější činností profesora Fialy. Zabývá se zejména činností na Univerzitě Karlově od doby jeho nástupu na tehdejší katedru československých dějin a archivního studia, kde působil na několika pozicích. Informuje o získání titulu docenta oboru a následném jmenování mimořádným a řádným profesorem a poté také o dosažení titulu doktora historických věd. Největší význam je v kapitole kladen na nástup Zdeňka Fialy na vedoucí pozici katedry, jeho upozorňování na důležitost oboru pomocných věd historických a především zřízení Katedry pomocných věd historických a archivního studia. Následně kapitola vysvětluje snahy Zdeňka Fialy o rozkvět katedry a jaké změny se na katedře udály. Vzhledem k působení profesora Fialy na katedře také v roli vyučujícího, obsahuje kapitola zmínky o jeho pedagogické zdatnosti a způsobu, jakým přednášel a s jakým ke svým žákům přistupoval. Druhá část této kapitoly je věnována právě žákům a spolupracovníkům profesora Fialy, konkrétně paní profesorce Marii Bláhové a panu profesoru Ivanu Hlaváčkovi, kteří působí na dnešní Katedře pomocných věd historických a archivního studia a poskytli mi za tímto účelem rozhovor a zavzpomínali na svého učitele či kolegu. Mezi žáky působící v současné době zde na katedře patří (resp. ve velmi nedávné době ještě patřila) také PhDr. Zdenka Hledíková, CSc., o které se kapitola taktéž zmiňuje. Kapitola je uzavřena informacemi o posledním ze zmíněných významných žáků, kardinálu Miloslavu Vlkovi.

⁷ FIALA, Zdeněk. *Diplomatika jedna-nebo dvě?* Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha. roč. 10 (1960). č. 1. ISSN 004-398. str. 1-18.

Čtvrtá a současně poslední kapitola je zaměřena na rozbor vybraných děl Zdeňka Fialy. V první řadě se kapitola věnuje oblasti diplomatiky. Nejprve je v krátkosti nastíněna profesurova činnost v této oblasti a poté se zabývá významným dílem nazvaným „Diplomatika jedna – nebo dvě?“⁸. Na úvod je zdůrazněna potřeba rozvoje vědecké práce v novověké diplomacie, poté jsou vytyčeny základní otázky, které si autor v této souvislosti v díle pokládá a následně na ně prostřednictvím svých úvah, kterým se kapitola věnuje dále, hledá odpověď. Mimo řešení těchto otázek se zabývá samým základem diplomatiky, a to okolnostmi jejího vzniku, jejím předmětem, úkoly a změnami, kterými prošla v průběhu času. Po rozboru samotného díla následuje rozbor diskuse, která vznikla na základě položených otázek v díle. Druhá část poslední kapitoly se zaměřuje na díla historická. Jedná se o díla na sebe navazující, kterými jsou nejprve „Přemyslovské Čechy“⁹ a následující „Předhusitské Čechy“¹⁰. Obě díla jsou podrobně rozebrána tak, že jsou uvedeny hlavní opěrné body autorova odborného výkladu, ve stručné formě je reflektován obsah tohoto výkladu včetně osobních poznámek autora k těmto doloženým faktům. V některých případech se objevují přímé citace z knihy. Tímto způsobem kapitola rozebírá každé z těchto děl, přičemž na závěr každého jsou zohledněny také recenze, které k těmto dílům byly publikovány prostřednictvím novinových článků.

Přehled dějin Katedry pomocných věd historických před nastoupením Zdeňka Fialy

Pro lepší pochopení prostředí a kontextu, v němž Zdeněk Fiala působil, se pojdme zaměřit na historii Katedry pomocných věd historických, která předcházela nástupu Zdeňka Fialy na toto pracoviště.¹¹

V rámci reformy vysokoškolského studia roku 1784 byly na univerzitách habsburské monarchie zřízeny samostatné stolice pomocných věd historických. V té době byl na pražské univerzitě jmenován profesorem diplomatiky, heraldiky, numismatiky a starožitností Franz Steinsky (+ 1816). Zájem o přednášky tohoto zaměření klesl v roce 1791, kdy se staly nepovinnými, přednášel však až do roku 1816 pro studenty Filozofické fakulty a Právnické fakulty.

⁸ FIALA, Zdeněk. *Diplomatika jedna – nebo dvě?* Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 10 (1960). č. 1. ISSN 004-398. str. 1–18.

⁹ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy: český stát a společnost v letech 995–1310*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1975, 2. vydání.

¹⁰ FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy: český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1978, 2. vydání.

¹¹ VEBR, Lubomír. *200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. Univerzita Karlova, Praha 1988.

Nástupcem profesora Steinského se po jeho smrti stal Jan Nepomuk Helbling, který se zabýval numismatikou, heraldikou a diplomatikou, avšak stejně jako Franz Steinsky nevytvořil žádné vlastní vědecké dílo. Na Filozofické fakultě působil do roku 1860, přičemž od roku 1824 zdarma z důvodu zrušení profesury pomocných věd historických.

K obnovení došlo roku 1871, kdy zde v postavení soukromého docenta začal vést přednášky Josef Emler. O čtyři roky později byla znovu zřízena stolice pomocných věd historických, jejímž ordinářem byl jmenován Matthias Pangerl, autor dvou klášterních diplomatářů, konkrétně se jedná o Vyšší Brod a Zlatou Korunu. Pangerl však o tři roky později v roce 1878 zemřel a roku následujícího byl jeho nástupcem jmenován již zmíněný Josef Emler, který zde působil dvacet let. Josef Emler současně působil jako pražský městský archivář, ale soustředil se zejména na diplomatickou a ediční práci.

Po Josefu Emlerovi nastoupil Gustav Friedrich, vyučoval zde na pražské univerzitě od roku 1898 až do roku 1939, kdy byly uzavřeny české vysoké školy. I Gustav Friedrich zaměřil svou činnost především na diplomatiku a jejím výsledkem bylo zahájení edice českého diplomatáře, připravil také edici desek dvorských a příručky k paleografii a chronologii. Spolu se vznikem Československé republiky se prosadil návrh Gustava Friedricha společně s Janem Bedřichem Novákem ředitelem zemského archivu, aby byla zřízena archivní škola. Zřízena byla poté 2. září 1919 a ředitelem byl právě Gustav Friedrich. Přestože archivní škola nebyla součástí univerzity, bylo ji možné studovat pouze současně s Právnickou fakultou nebo Filozofickou fakultou. Výuku zde zajišťovali pedagogové Univerzity Karlovy a přední archiváři a byla obnovena i po válce, kdy byly realizovány dva kurzy. První kurz probíhal v letech 1945–1948 a druhý 1947–1950, přičemž současně s druhým probíhal kurz na Masarykově univerzitě v Brně, který vedl Jindřich Šebánek. Seminář pomocných věd historických byl zřízen také na německé univerzitě, kde působili významní historici.

Poté, co došlo v roce 1945 k obnovení českých vysokých škol, se stal ordinářem pomocných věd historických na Filozofické fakultě Vladimír Klecanda, jehož nástupcem byl v roce 1948 Václav Vojtíšek vyučující na univerzitě již od roku 1927. Svůj zájem soustředil především na městskou správu a diplomatiku, dále městskou a státní heraldiku a sfragistiku, kodikologii a epigrafiku. Studium na filozofických fakultách v té době prošlo reformou a byl zřízen samostatný obor Pomocné vědy historické a archivní studium. Jednalo se o školní rok 1949/1950. Studium probíhalo jako dvouoborové v kombinaci s historií a trvalo čtyři roky. Při této příležitosti byla zrušena Státní archivní škola.

Samostatná Katedra pomocných věd historických a archivního studia byla zřízena 1. září 1964 a na vedoucí pozici nastoupil Zdeněk Fiala, který již roku 1958 vystřídal Václava Vojtíška ve vedení tehdejšího Oddělení archivního studia fungujícího pod Katedrou československých dějin. Katedra měla na začátku svého zřízení pět pracovníků, ovšem jejich počet byl postupně zvyšován. Nejprve tedy výuku zajišťovalo několik externích spolupracovníků z jiných univerzitních pracovišť, archivů, knihoven a také z Československé akademie věd. Většina z nich se věnovala medievistice, především středověké diplomatice, paleografii či dějinám správy a nauce o pramenech. Zdeněk Fiala se zajímal zejména o středověkou a novověkou diplomatiku, dějiny správy, studium českých kronik a legend také o otázky kulturních a sociálních dějin Čech ve středověku. V roce 1964 se jednooborové studium stalo pětiletým a fungovala forma interní, dálková a externí. Roku 1972 byl znovu změněn studijní plán a studium se stalo dvouoborovým v kombinaci s historií, byla rozšířena výuka archivnictví a součástí studia byla také archivní praxe a odborné exkurze. Katedra poskytovala také možnost účastnit se archivních kurzů pro střední archivní pracovníky. Jednalo se o kurzy dvouleté, zakončené písemnou a ústní zkouškou z pomocných věd historických, archivnictví, československých dějin a dějin správy. Tyto kurzy byly otevírány jedenkrát za pět let a poslední byl ukončen ve školním roce 1993/1994. Mezníkem byl také rok 1965, od kdy měla katedra právo přijímat externí a interní aspiranty, kteří studovali podle individuálního plánu tři až pět let. Součástí tohoto studia byla obhajoba kandidátské práce, tak zvané kandidátské minimum. O rok později v roce 1966 byly také podle nového zákona obnoveny doktorské tituly PhDr., které byly udělovány na základě obhajoby disertační práce a složení státní rigorózní zkoušky. Dalším mezníkem byla změna studijního plánu v roce 1977, kdy se studium stalo čtyřletým a je jím dosud. Nový studijní plán přišel také s tak zvanou společensko-politickou praxí, která byla zaměřena na výzkum dějin Komunistické strany Československa a dělnického hnutí.

Po smrti Zdeňka Fialy roku 1975 byl vedoucím katedry jmenován Zdeněk Bakovský a spolu s tím došlo k dalším personálním změnám. Takové studium, jaké je v současnosti, bylo zavedeno až po roce 1989. Rok poté byl jmenován do vedoucí pozice katedry Ivan Hlaváček a od roku 2000 je současnou vedoucí katedry Marie Bláhová.¹²

¹² Novější dějiny katedry PVHAS jsou shrnuty ve studiích HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. ŠISLER, Stanislav. *10 let katedry pomocných věd historických a archivního studia (1964–1974)*, AUC Phil. et Hist. 5, Z pomocných věd historických III, Praha 1975, str. 189–204; ŠOUŠA, Jiří. *Katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1975–1979*, AUC Phil. et Hist. 5, Z pomocných věd historických IV, Praha 1980, str. 135–150; ŠOUŠA, Jiří. *Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v letech 1980–1985*, AČ, 38, 1988, str. 68–81; HLAVÁČEK, Ivan. ŠOUŠA, Jiří. *Katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1986–1995*, AUC Phil. et Hist. 2, Z pomocných věd historických XII, Praha 1995, str. 144–157.

1 Životopis prof. PhDr. Zdeňka Fialy, DrSc.

Zdeněk Fiala se narodil v Praze 5. května 1922 vinohradskému obchodníkovi Františku Fialovi narozeném roku 1887. František Fiala se vyučil kupcem a otevřel si obchod s potravinami, kde sám mnoho let pracoval. Obchod byl nucen roku 1937 zlikvidovat a poté se stal inkasistou továrny na kávoviny. Roku 1940 však podlehl záchvatu mrtvice. Matkou Zdeňka Fialy byla Božena za svobodna Petráková, která byla původním zaměstnáním administrativní úřednice, ale později ženou v domácnosti. Brzy po narození syna Zdeňka prodělala těžkou nemoc, ze které se vyvinula tuberkulóza, na kterou roku 1948 zemřela.

Na pražských Vinohradech nastoupil Zdeněk Fiala na obecnou školu a později roku 1933 na gymnázium ve Slovenské ulici, kde studium zakončil maturitní zkouškou roku 1941. Další studium mu prozatím v době nesvobody nebylo umožněno. Během této doby se rozvíjel jeho zájem o historii a archivnictví, a to především díky profesoru Václavu Husovi, který se zabýval československými dějinami a působil na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Seznámil se s ním prostřednictvím dr. V. Lukáše tehdejšího vedoucího státního archivu v Jablonci nad Nisou a splnila se mu touha z mládí – poprvé se dostal k původním historickým pramenům. Tehdy od roku 1942 do 1945 byl Zdeněk Fiala zaměstnán na pozici úředníka ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu zabývající se v té době započítáním výroby syntetických pryskyřic, konkrétně ve vysočanské provozovně.¹³ Zde pochopil sociální i politické problémy dělnické vrstvy obyvatelstva a přijal marxistické ideje jako řešení těchto problémů českého národa po porážce německého fašismu. Tyto okolnosti zapříčinily jeho vstup do sociální demokracie.¹⁴

¹³ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Libri, Praha 2000, ISBN 80-7277-023-3. str. 172.

¹⁴ SPĚVÁČEK, Jiří. *Člen korespondent ČSAV Zdeněk Fiala*. Věstník ČSAV 1975. str. 206–208.

Své dočasné zaměstnání Zdeněk Fiala po válce, která pro něj znamenala mimo jiné smrt otce, opustil a vstoupil se středoškolským vzděláním do Archivu ministerstva vnitra, považovaného za archiv ústřední, který byl již od svého zřízení v roce 1919 pokládán také za jeden z nejvýznamnějších rezortních archivů. Zde se Fiala seznámil s PhDr. Václavem Husou pozdějším profesorem na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Působil zde řadu let v různých funkcích a účastnil se mnoha činností spojených především se záchranou církevních archivů a s toponomastikou, naukou o tvoření a rozšiřování místních jmen. Pracoval zde také na své práci o listinách Přemysla II. určené na disertaci o listinách a zemském soudu za Přemysla Otakara II., podanou na filozofické fakultě u profesora Václava Vojtíška.¹⁵

Současně roku 1945 započal studium historie a pomocných věd historických právě na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde se účastnil přednášek a seminářů profesora Václava Vojtíška. Věnoval se také studiu na Státní archivní škole zřízené dne 2. září 1919 na základě návrhu tehdejšího ředitele zemského archivu Jana Bedřicha Nováka a Gustava Friedricha, jenž se poté postavil do čela této školy. Studovaly se zde především pomocné vědy historické, nauka o pramenech, dějiny práva a správy, archivnictví nebo staré jazyky. Výuku zde zajišťovali nejvýznamnější archiváři a pedagogové Univerzity Karlovy. Zdeněk Fiala studoval obě školy, jelikož přestože Státní archivní škola nebyla organizační součástí univerzity, studium na ní bylo možné pouze zároveň se studiem na Právnické či Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, jak již bylo připomenuto v předcházejícím výkladu.¹⁶

Pro Zdeňka Fialu toto byla léta mimořádného jak studijního, tak pracovního nasazení, protože mu v zaměstnání nebyly dovoleny žádné větší úlevy. Po třech letech Státní archivní školu absolvoval státní zkouškou s výborným prospěchem a státní prací „Listiny Přemysla II. vydané v klášteře v Plasích“.¹⁷ Roku 1949 ukončil studium na filozofické fakultě Univerzity Karlovy rigorózní prací „Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.“¹⁸ později roku 1951 otištěné v nově založeném Sborníku archivních prací. 1. července 1949 byl promován doktorem filozofie a nadále působil ve Státním ústředním archivu.¹⁹

¹⁵ HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích i současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5. str. 392.

¹⁶ VEBR, Lubomír. *200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. Univerzita Karlova, Praha 1988. Podrobněji k průběhu studia na Státní archivní škole srv. také Josef Kollmann, Státní archivní škola v Praze, Sborník archivních prací 32, 1982, s. 225–307.

¹⁷ HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 8.

¹⁸ FIALA, Zdeněk. *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.* 1949.

¹⁹ HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích i současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5. str. 366–367.

Za dob svých studií se setkával s kolegy, kteří byli uvědomělými komunisty, spolu se kterými se účastnil různých tehdejších forem stranického školení. Byl sice členem Československé sociálně-demokratické strany, aktivně však v této straně nepracoval, ani „stranicky“ nežil. V únoru roku 1948 se s členy závodní organizace KSČ v archivu ministerstva vnitra účastnil manifestace na Staroměstském náměstí. Při sloučení Komunistické strany Československa a sociální demokracie přešel bez kandidatury do KSČ. Poté v létě roku 1949 vykonal vojenskou službu a po návratu dále pracoval v archivu ministerstva vnitra.²⁰ Jako jeden z mála svých vrstevníků se chtěl Zdeněk Fiala i nadále věnovat práci v oblasti pomocných věd historických a archivnictví. Na začátku padesátých let spolu s reformou vysokoškolského studia a převedením archivního studia na filozofickou fakultu Univerzity Karlovy tedy přešel Zdeněk Fiala z Archivu ministerstva vnitra na pozici odborného asistenta do semináře a pozdějšího oddělení pomocných věd historických. Do této pozice byl jmenován 1. prosince roku 1951. Dříve zde působil pouze jako externí vyučující a natolik se osvědčil, že bylo požádáno o jeho uvolnění z pozice referenta pro archivní fondy našich starších dějin ze zmíněného archivu, kde působil od roku 1945 až do této doby. Na katedře československých dějin a archivního studia převzal své pedagogické povinnosti, kterými byly dějiny správy v českých zemích a přednášky o vlastním archivnictví. Od podzimu roku 1951 byl ženatý s Gabrielou Čechovou, která byla jeho spolužákní na archivní škole a nyní působila na archivní správě ministerstva vnitra a zároveň byla redaktorkou Archivního časopisu. Roku 1955 po pěti letech intenzivní pedagogické činnosti povýšil Zdeněk Fiala z pozice odborného asistenta na docenta pomocných věd historických. Jmenován byl tohoto roku 1. prosince. Poté ve školním roce 1958/1959 vedl oddělení pomocných věd historických.²¹ 30. června 1963 byl jmenován mimořádným profesorem oboru a 1. září 1964 byl ustanoven řádným profesorem.²²

Dne 26. května o dva roky později obhájil v Historickém ústavu Československé akademie věd soubor knih a studií s názvem „Kritické a analytické studie z vyprávěcích i diplomatických pramenů z českých dějin doby předhusitské (s pokusem o syntézu)“ a získal vědeckou hodnost doktora historických věd.²³ Později 15. února 1973 se také stal jako druhý představitel oboru členem korespondentem Československé akademie věd.²⁴

²⁰ Archiv Univerzity Karlovy, Praha. Fond Zdeňka Fialy. Životopis ze dne 29. 12. 1961.

²¹ SPĚVÁČEK, Jiří. *Člen korespondent ČSAV Zdeněk Fiala*. Věstník ČSAV 1975. str. 206.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž. str. 207.

²⁴ HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 9.

Jednalo se o vrcholnou vědeckou instituci, nově založenou 17. listopadu 1952, do které přešla badatelská zařízení pracující do té doby pod ministerstvem školství, věd a umění. Členství zde znamenalo největší poctu pro vědce v Československu. Členové byli řádní, kterými byli akademici, dále mimořádní jako členové korespondenti, mezi které patřil právě Zdeněk Fiala, a členové zahraniční.²⁵

Zaslouženou odměnu za celoživotní činnost vědeckou, pedagogickou i populárně naučnou dostal Zdeněk Fiala na svých padesátých narozeninách a byla jí Stříbrná plaketa Československé akademie věd Františka Palackého za zásluhy a rozvoj společenských věd. Dalším oceněním pro něj byla Univerzitní medaile Mistra Jana Husa roku 1965 a již zmíněná volba za člena korespondenta ČSAV.

Zdeněk Fiala byl známý pro svůj svérázný humor a důvěru, kterou vkládal do svých spolupracovníků a podřízených. Díky tomu si s nimi vytvořil dobré a hluboké vztahy. Blízký vztah měl například s akademikem Václavem Vojtíškem, který byl jeho učitelem, později kolegou a přítelem zároveň. Spjat byl také s Ivanem Hlaváčkem, který po smrti profesora Fialy píše v Archivním časopise: „Jeho suchý a někdy i trochu drsnější humor, jímž se Fiala stával už proslulý, však vyjadřoval a překrýval srdce citlivé a chápající, ztělesňoval člověka, jenž měl život s jeho radostmi a v případech vlastním i velkými, až příliš velkými strastmi rád a jenž na něm svým specifickým způsobem lpěl.“²⁶ Jeho životní naladění ztrpčovala těžká cukrovka, která byla onou strastí, kterou zmínil Ivan Hlaváček. Projevila se roku 1952, přesto se Fiala nepřestával věnovat své práci na katedře pomocných věd historických, ale také doma. Svou chorobu nepřemohl a zemřel 8. března 1975 v nemocnici na Strahově. Na jeho pohřeb přišlo množství přátel, ale také žáků, kteří takto přišli vyjádřit svou úctu a poděkování.²⁷

²⁵ www.avcr.cz/cs/o-nas/historie/prehled-historie/ (přistoupeno 2017-10-15).

²⁶ HLAVÁČEK, Ivan. *Profesor Zdeněk Fiala zemřel*. Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Nakladatelství Panorama, Praha, roč. 25 (1975), č. 1. ISSN 004-398. str. 1–6.

²⁷ HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických/uspořádal Lubomír Vebr*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 16–17.

1.1 Přátelé a spolupracovníci z oboru

Nejdůležitější osobou v životě Zdeňka Fialy byla jeho manželka PhDr. Gabriela Čechová. Narodila se 18. ledna 1922 a zemřela 22. srpna 1994. Stejně jako Zdeněk Fiala studovala na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a současně Státní archivní školu. Poté, co roku 1951 dokončila studium, pracovala v archivu Československé obce sokolské a v Ústředním archivu ministerstva vnitra. Od roku 1953 pracovala na Archivní správě ministerstva vnitra a od roku 1969 až do důchodu v roce 1983 zde byla vedoucí I. oddělení. Mezitím byla například vedoucí redaktorkou Archivního časopisu a členkou Vědecké archivní rady. Věnovala se vytváření metodiky archivní práce, archivní terminologii, ediční činnosti archivů a spolupracovala na přípravě pravidel pro vydávání novodobých historických pramenů. Gabriela Čechová je spoluautorkou Základních pravidel pro zpracování archivního materiálu a Archivní příručky. Písemná pozůstalost Gabriely Čechové byla převzata do Státního ústředního archivu v Praze z Archivní správy MV spolu s písemnostmi profesora Zdeňka Fialy.²⁸

Zájem Zdeňka Fialy o archivnictví a historii byl poprvé ovlivněn prof. PhDr. Václavem Husou, DrSc. Profesor Husa narozený 25. června 1906 v Brandýse nad Labem byl vystudovaný archivář, který po vysokoškolských studiích nastoupil do Archivu ministerstva vnitra v Praze, kde působil řadu let a zabýval se diplomatickými prameny českých dějin 16. až 20. století. Protože však nebyl archivářem takzvaně „tělem i duší“, začal se zajímat o současnost a samostatně vědecky pracovat. Byl ovlivněn sociologickými směry v historiografii, metodikou historického materialismu i marxismu. V roce 1937 napsal do časopiseckého orgánu Historické skupiny, Dějin a přítomnosti první českou historickou studii o třídních bojích v českých dějinách. Po osvobození spolupracoval na řešení nové úpravy organizace vědecké historické práce, také budoucí organizace archivnictví a aktivně působil ve stranických orgánech a komisích. Vrátil se i k problémům periodizace českých dějin a vydal „Epochy českých dějin“. Od roku 1948 byl profesorem československých dějin na filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zároveň vedoucím katedry československých dějin a archivního studia, kde setrval až do své smrti. Tento historik pro své zájmy, názory a vědecká snažení patřil mezi bojovníky za pokrokovější pojetí českých i slovenských dějin zemřel náhle ve věku 58 let v Praze.²⁹

²⁸ www.nacr.cz/sua/vz/anot.htm (přistoupeno 2017-10-17).

²⁹ NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy, karton č. 7, Za Václavem Husou.

Pro Zdeňka Fialu byl důležitou osobou a především přítelem Václav Vojtíšek, který mu byl učitelem a také předchůdcem na katedře pomocných věd historických filozofické fakulty UK. Václav Vojtíšek v jednom ze svých dopisů zmiňuje, že právě tato práce je k sobě přibližovala a vzpomíná na pomoc Zdeňka Fialy ve všech univerzitních záležitostech i při vydávání Sborníku historického a zdůrazňuje svou vděčnost Fialovi i jeho manželce Gabriele Čechové za jejich podporu v těžkých chvílích nemoci.³⁰ Václav Vojtíšek byl rodilý Pražan, který po maturitě na gymnáziu studoval na filosofické fakultě Univerzity Karlovy historii a zeměpis. Na fakultě na něj měl vliv Gustav Friedrich, díky kterému se Václav Vojtíšek ucházel o místo v pražském městském archivu. Nejprve, od roku 1908, zde působil jako odborný archivní pracovník a od roku 1921 jako archivář hlavního města Prahy. Své práci se věnoval svědomitě, neboť byl přesvědčen, že vědecká práce archiváře se musí projevit na řádně uspořádaném a snadno přístupném archivu. Vojtíškova vědecká práce vedla k jeho habilitaci jako docenta pomocných věd historických roku 1921 a roku 1928 k jeho jmenování profesorem. Poté se stal učitelem svého oboru na univerzitě a vychovatelem budoucích generací archivářů. Po vypuknutí druhé světové války byla jeho vědecká, pedagogická i veřejná činnost znemožněna. Vysoké školy byly uzavřeny, z městského archivu byl nucen odejít a nesměl cokoli publikovat. Navíc na konci okupace tedy 8. května 1945 byla zapálena staroměstská radnice, tehdejší sídlo městského archivu. Od této chvíle nastalo jeho největší pracovní vypětí, kdy znovu organizoval městský archiv a přednášel stovkám nových studentů historie na filozofické fakultě. Se založením Československé akademie věd byl jako první český archivář jmenován akademikem a začal budovat její archiv, v jehož čele stál až do 85 let. I po odchodu z tohoto zaměstnání dále odborně pracoval až do své smrti dne 22. srpna 1974.³¹

³⁰ NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy, karton č. 2, Dopis Václava Vojtíška Zdeňku Fialovi. Praha, 19. listopadu 1963.

³¹ NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy, karton č. 7, Akademik Václav Vojtíšek.

2 Archivní činnost

Zdeněk Fiala se při své archivní činnosti účastnil několika konferencí. Na jedné z nich, konkrétně konané v Brně roku 1965, pojednával o současném vzdělávání archivářů. Na úvod připomněl historii studia archivnictví na univerzitě, které je nástupcem Státní školy archivní – zrušené při vysokoškolských reformách mezi lety 1949 a 1953. Poté potvrdil, že archivní studium vychází dodnes z původního zaměření této školy a připravuje budoucí archiváře na službu v různých typech archivů, ale také připravuje pracovníky v mediévistice. Jedná se tedy o učení pro budoucí odborníky ve vědních ústavech či fakultách. Budoucí archivář by měl ovládat praktický provoz v archivu určitého typu, ale zároveň by měl být vzdělaný v oboru historie a pomocných věd historických, dále také v archivní teorii a musí znát cizí jazyky jako němčinu a latinu. Všechny tyto znalosti získá při vysokoškolském studiu, jehož součástí je povinná archivní praxe, kde se naučí své znalosti používat. Na závěr své přednášky Zdeněk Fiala uvedl, že vysoká odbornost a společenská funkce archivních pracovníků i specialistů ve vědeckých ústavech by měla být náležitě hmotně odměněna.³²

Vlastní archivní činnost Zdeňka Fialy byla velmi rozsáhlá. Poté, co roku 1945 nastoupil do Archivu ministerstva vnitra, byl pověřen pořádáním fondů krajských úřadů ze 17. až 19. století. Díky tomuto úkolu se poprvé ve větší míře setkal s dějinami veřejné správy, kterými se později zabýval. Ke konci svého zaměstnání zde byl vedoucím badatelný a knihovny a vykonával také funkci správce listinných fondů tohoto archivu. Listiny, konkrétně ty z přejímaných klášterních archivů, se v této době staly dalším objektem jeho zájmu.

Jeho zájem se projevil také na vzniku krajských archivů a změnách archivnictví jako takového. Změny se týkaly organizace, odbornosti i ideí v socialistickém a marxistickém pojetí. Vznikly tak archivy krajské – později státní, dále archivy okresní a podnikové, jejichž odbornost a idey byly úzce vymezeny. V tomto duchu se neslo působení Zdeňka Fialy ve výboru Archivní společnosti, kde byl pověřen do funkce redaktora nově vzniklého Archivního časopisu.³³

³² NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy. Karton č. 7. Přednáška o současném vzdělání archivářů.

³³ HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích a současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5. str. 367.

V roce 1951 vznikla při ministerstvu vnitra Státní archivní komise jako ústřední orgán československého archivnictví, který měl za úkol zajistit jednotnou organizaci a plánovité řízení archivní služby v celém státě. Zdeněk Fiala se zde stal předsedou ediční a metodické subkomise tohoto orgánu. Tato subkomise se zabývala otázkami vydávání archivních pramenů a publikací, problematikou archivní terminologie a hledáním forem a metod zpřístupňování archivních fondů prostřednictvím soupisů, průvodců, inventářů a katalogů. Zdeněk Fiala se v této souvislosti zasloužil o vypracování studijního a výpůjčního řádu archivů, který představoval velký pokrok. Věnoval se také archivním periodikům Archivnímu časopisu a Sborníku archivních prací. Nakonec byl prostřednictvím subkomise vypracován plán archivní publikační činnosti a metodická pravidla pro archivy.³⁴

Téhož roku, konkrétně 1. prosince 1951, spolu s převedením vysokoškolského studia archivnictví započal svou činnost na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde působil s profesorem Václavem Vojtíškem, který byl jeho dřívějším učitelem. Zde se začal věnovat svému zájmu – dějinám správy. Dějiny správy přednášel po celou dobu svého působení zde a věnoval se jim i poté při své vědecké činnosti. Bohužel však neuskutečnil svůj cíl sepsat kompendium českých správních dějin.³⁵

Jak již bylo zmíněno, Zdeněk Fiala se věnoval publikační činnosti, která byla úzce spojena s jeho činností archivní. Jeho práce byly povětšinou spojeny se Sborníkem archivních prací a dalšími edičními podniky archivní správy. Jedná se o referáty o archivní literatuře a také práce o archivní teorii, jako byl například výklad o pojmu archivu z roku 1951³⁶ nebo jeho spoluúčast na Slovníčku archivní terminologie z roku 1954.³⁷ Věnoval se také aktuálním problémům archivnictví, o kterých byl publikován diskusní článek v *Nové mysl* roku 1956.³⁸ Poté už Fiala v tomto směru dále nepublikoval.³⁹ Přispěl však k novému pojetí pomocných věd historických. Jedná se o rozpravy z oblasti diplomatiky zabývající se otázkou společenské funkce listin s ohledem na její uplatnění.

³⁴ HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích a současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5. str. 367-377.

³⁵ Tamtéž. str. 368.

³⁶ FIALA, Zdeněk. *Pojem archivu*. Archivní časopis. Čs. Archivní společnost. Praha, 1951, roč. 1. č. 4. str. 104-108.

³⁷ ROUBÍK, František. FIALA, Zdeněk. *Slovníček archivní terminologie*. Ministerstvo vnitra, Praha 1954.

³⁸ FIALA, Zdeněk. *Problémy československého archivnictví*, *Nová mysl*, č. 10, str. 867–873, Praha 1956.

³⁹ HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích a současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5. str. 368–369.

Fiala je autorem diskusního výkladu „Diplomatika jedna nebo dvě?“ z roku 1960 a připravoval také skripta Československé, respektive ve druhém vydání České diplomatiky z roku 1965, které obsahuje historiografii českých diplomatických studií a výkladů o deskách zemských a dvorských a také úvod do novověké diplomatiky. Novověká diplomatika jakožto pomocná věda historická zabývající se studiem písemností v období novověku byla dlouhá léta předmětem jeho přednášek. Zdeněk Fiala jako spoluautor dále vypracoval referát o významu pomocných věd historických v novověkých dějinách, který byl přednesen roku 1966 na historickém sjezdu v Brně. Tato práce již souvisí z jeho činností vědeckou.⁴⁰

Zdeněk Fiala byl předsedou několika vědeckých, redakčních a dalších rad a členem archivních poradních orgánů. Členství v radách redakčních se týkalo především Československého časopisu historického, *Historica*, *Sborníku historického* a byl také vedoucím redaktorem sborníku *Medievalia Bohemica*. Archivními orgány, jejichž byl členem, byly vědecká archivní rada ministerstva vnitra ČSR, kde byl dokonce místopředsedou, dále byl členem vědecké rady Archivu Kanceláře prezidenta republiky a Komise pro městské znaky. Svou funkci měl také v Československé akademii věd, kde se v únoru roku 1973 stal členem korespondentem. Přes všechny tyto významné funkce se nejvíce věnoval své práci na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.⁴¹

Hovoříme-li o jeho archivní činnosti, musíme ji do určité míry spojovat s jeho činností pedagogickou. Mezi žáky profesora Zdeňka Fialy se řadili archiváři mladší i střední generace, kteří u něj vypracovávali své diplomové nebo dokonce rigorózní práce.⁴²

⁴⁰ HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích a současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5. str. 369.

⁴¹ Tamtéž. str. 370.

⁴² Tamtéž. str. 371.

3 Pedagogická činnost

Zdeněk Fiala působil v mnoha funkcích a pracovištích, nejvíce se však věnoval a tíhnul k Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Nastoupil na katedru československých dějin a archivního studia, kde nejprve přednášel jako externí zaměstnanec, nicméně poté jako odborný asistent semináře a později vzniklého oddělení pomocných věd historických. Ve funkci setrval pět let a poté se roku 1955 stal docentem tohoto oboru. Následně byl roku 1963 jmenován mimořádným profesorem, o tři roky později řádným profesorem a roku 1966 dosáhl titulu doktora historických věd. Nastoupil po Josefu Emlerovi, Gustavu Friedrichovi a Václavu Vojtíškovi na vedoucí pozici svého pracoviště katedry československých dějin a archivního studia. Po nástupu na tuto pozici obdržel od akademika Václava Vojtíška dopis, který mu prorokuje 30 let pilné práce a vzestup a vzpomíná na jejich dřívější spolupráci. Vzhledem k nedostatku vyučujících se opravdu jednalo o pilnou práci, kdy musel plnit velký závazek 14 až 18 hodin přednášek či cvičení během jednoho pracovního týdne. Navíc to byly přednášky nové, které bylo nutno nejprve připravit.⁴³

Na katedře začal upozorňovat na důležitost oboru pomocných věd historických a to nejen kvůli vlastní činnosti v archivnictví, ale také historii. Díky tomu byla později při Historické komisi ústředního výboru Komunistické strany Československa zřízena na filozofické fakultě Univerzity Karlovy katedra pomocných věd historických.

O významu pomocných věd historických hovořil v roce 1967 při stejnojmenném referátu. Jeho názorem, který prosazoval, bylo, že pomocné vědy historické mají význam pro historiografii starších dějinných období a jsou naprosto nutné pro každého, kdo v historiografii pracuje se skutečnými historickými prameny a chce být opravdovým odborníkem na historii. Pro období novější, tedy období pozdního feudalismu a kapitalismu - 16. až 20. století, platí v podstatě totéž. Ve druhé polovině 18. století byla v habsburské monarchii nejdůležitější disciplínou heraldika, zatímco paleografie nebo diplomatika byly považovány za podřadné. Dnes pro nás však mají význam stejně jako chronologie, numismatika, archivnictví nebo dějiny správy. Paleografie je nyní na prvním místě pomyslného žebříčku v důležitosti pomocných věd historických, protože učí správně číst písmo, určovat jeho stáří, aby bylo možno určit dobu vzniku dané písemnosti.

⁴³ Archiv Univerzity Karlovy, Praha. Fond Zdeňka Fialy. Posudek pro PhDr. Zdeňka Fialu.

Vedle paleografie má pro nás nesporný význam diplomatika 16. až 19. století, kdy jejím hlavním cílem je určení typu diplomatického materiálu z hlediska historického vývoje daného typu úřední písemnosti. Využívá se kombinace studia vnitřních a vnějších znaků a rozlišování stanoviska diplomatického a stanoviska archivně teoretického. Archivnictví má pro historiky novějších dějin význam především praktický – jde o přístupnost archiválií, informace o jejich uložení a zásady, podle nichž se ukládání řídí. Další zmíněnou disciplínou pomocných věd historických jsou dějiny správy, které úzce souvisí s politickými dějinami a právní historií na jedné straně a na straně druhé s archivní teorií i praxí a také diplomatikou. Dějiny správy zkoumají vývoj institucí a úřadů veřejné správy, jejich úlohu z hlediska správního, politického, hospodářského. Zabývají se také vztahy mezi institucemi a výsledky jejich činnosti v papírové podobě.⁴⁴

Fialova vedoucí pozice na katedře přispěla k faktu, že se v sedmdesátých letech katedra rozrostla a stala se po personální stránce nejlépe obsazeným pracovištěm tohoto oboru v celé České republice a začaly být přijímány a realizovány nové úkoly jako budování specializovaných sbírek a seminární knihovny.⁴⁵ Katedra původně soustředěná výlučně na studium středověkých záležitostí, se začala zabývat také otázkami novověkými, jako například novověkou paleografií a dále studiem novověkého neúředního materiálu či okupační správy. Za vedení Fialy tedy byly vytvořeny základy pro „ideově a politicky náročnou“ práci pedagogickou a vědeckou.⁴⁶

Katedra tedy nebyla jen pedagogickým pracovištěm, zabývala se také vědeckými badatelskými výzvami. Přes úkoly, které měl Zdeněk Fiala jako učitel, rozvíjel právě svou činnost vědeckou. Roku 1951 byla vydána jeho rigorózní práce na téma „Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla Otakara II.“ ve Sborníku archivních prací. Svým zaměřením byl především medievista – zabýval se historií středověku, ale za neméně důležité považoval studium pomocných věd historických v novověku, hlavně paleografii, diplomatiku a dějiny správy. O dva roky později také například v I. svazku Historického sborníku vydal pojednání „K počátkům listin v Čechách“. Zde vysvětlil, že pokrok v řešení otázek na počáteční období českých panovnických písemností je možný pouze při souběžném zkoumání vývoje společnosti metodou historického materialismu. Jedná se o dialektický a materialistický přístup k dějinám, ale také k současnosti.

⁴⁴ NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy. Karton č. 7. Referát o významu PVH pro výzkum v oblasti moderních dějin.

⁴⁵ HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 9–10.

⁴⁶ BAKOVSKÝ, Zdeněk. *Odkaz Zdeňka Fialy*. Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 32 (1982), č. 2. ISSN 004-398. str. 77–79.

Tento přístup vytvořili Karl Marx a Bedřich Engels a formulovali ho jako nejobecnější společenskou vědu, která používá dialektický materialismus ke zkoumání společnosti. Na rozdíl od jiných přístupů hledá v historii určité zákonitosti, na jejichž základě se poté snaží předpovědět budoucnost. Příčiny vývoje hledá v zájmech velkých skupin, nikoli v zájmech jednotlivců a tyto zájmy jsou především z oblasti ekonomické.⁴⁷ Nová metodologická hlediska vycházející z národnostní otázky marxismu-leninismu se objevila v pojednání Zdeňka Fialy „Pojem vlastenectví v českých dějinách“ publikovaném v časopise Dějepis ve škole roku 1953. Jak se píše v jednom z posudků na pedagogickou činnost Zdeňka Fialy, nejen těmito pracemi prokázal, že je schopen samostatné vědecké práce směřované na marxisticko-leninské pojetí dějin a jeho pedagogická schopnost spočívá v jasném a logickém výkladu, na který je vždy řádně připraven.⁴⁸

Díky jeho pedagogické zdatnosti se jím vedených přednášek i seminářů účastnilo kromě archivářů také mnoho historiků. Převážná část přednášek se věnovala novověké diplomacie, od které poté upustil a věnoval se pouze archivnictví a dějinám správy. Považoval totiž za to, že své znalosti těchto oborů mohl sdělit nejzřetelněji a nejpřesvědčivěji. Jeho žáci si cenili způsobu, jakým přednášel, měli totiž se svým učitelem možnost bezprostřední komunikace.⁴⁹

Profesorovi žáci oceňovali mimo to volnost ve výběru témat pro své diplomové práce, kterým byla Fialou věnována velká pozornost. Dbal vždy na to, aby témata vycházela z původních pramenů pomocných věd historických a za této podmínky byl ochoten svolit, že téma lehce překročí meze oboru. Naproti tomu upozorňoval na dosud nezpracované tematické okruhy, na témata pro začátečníky až příliš rozsáhlá, aby si uvědomili, jaké jsou jejich možnosti a schopnosti. Diplomové práce se tedy věnovaly klasickým pomocným vědám historickým, ale také historii správy a kronikářským pramenům. Práce správně historické obsahovaly mimo jiné kapitoly o historii hospodářství a monografie dějin významných rodů spojené s vývojem pozemkové držby a uplatnění ve správě státu. Pokud jde o práce věnované kronikářským pramenům, jednalo se zejména o prameny cizí mající však vztah k české historii.⁵⁰

⁴⁷ www.marxismus.cz/hismat/hismat (přistoupeno 2017-12-6).

⁴⁸ Archiv Univerzity Karlovy, Praha. Fond Zdeňka Fialy. Posudek pro PhDr. Zdeňka Fialu.

⁴⁹ BAKOVSKÝ, Zdeněk. *Odkaz Zdeňka Fialy*. Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 32 (1982), č. 2. ISSN 004-398. str. 77–79.

⁵⁰ HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických/uspořádal Lubomír Vebr*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 15–16.

Přednášky vedené profesorem Fialou jsou chovány v paměti jako přednášky, které byly po odborné stránce velmi precizní a profesorem podávané velmi živě a vtipně. Kvůli osobitému přístupu, hlubokým znalostem a širokým rozhledem dokázal vždy své posluchače zaujmout a byl u nich velmi oblíben. Své vědomosti a zkušenosti žákům předával se smyslem pro jejich praktické využití v moderním vědeckém poznání. Snažil se jít ve stopách svého učitele Václava Vojtíška a tímto způsobem vychoval dalších několik generací archivářů.⁵¹

3.1 Žáci a pozdější nástupci Zdeňka Fialy na Katedře pomocných věd historických

Profesor Fiala měl na své tehdejší žáky značný vliv. Několik z nich totiž našlo nejen zalíbení v oboru, ale také poslání pokračovat v práci přímo na Katedře pomocných věd historických. Byla mezi nimi například prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc. Po studiu archivnictví v letech 1962 až 1967 na Filozofické fakultě UK působila rok v Okresním archivu Praha západ a následně do roku 1969 ve Státním ústředním archivu v Praze a poté se vrátila na Katedru pomocných věd historických tentokrát ne jako studentka, ale interní aspirantka. Poté zde působila jako odborná pracovnice, dále odborná asistentka, později od roku 1988 se stala docentkou a roku 1997 profesorkou. Jejím odborným zaměřením jsou pomocné vědy historické – především chronologie; středověká historiografie a kultura středověku. V současné době zastává pozici vedoucí katedry a zároveň je členkou vědeckých a redakčních rad. Jedná se například o *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, dále *Paginae historiae*, také je členkou Centra mediévistických studií či Ústavní rady Ústavu jazyků a humanitních studií Univerzity Pardubice.⁵²

Na profesora Fialu vzpomíná paní profesorka Bláhová s úsměvem. Hovoří o něm jako o člověku velmi velkorysém, který žil svou prací – toto se projevovalo v jeho výuce, kdy naprosto přesně citoval úryvky ze svých děl. Při přednáškách dával najevo svůj suchý humor a přijímal názory svých žáků, ač byly třeba trochu odlišné od jeho vlastních. Přestože v době, kdy již trpěl vážnou nemocí, vedl svých přednášek jen málo, vzpomíná na ně paní profesorka se slovy: „Když byly, stály za to!“⁵³

⁵¹ SPĚVÁČEK, Jiří. *Člen korespondent ČSAV Zdeněk Fiala*. Československý časopis historický. Ústav československých a světových dějin ČSAV. roč. 23 (1975), č. 2. str. 309.

⁵² www.pvh.ff.cuni.cz/blahova (přistoupeno 2017-10-19).

⁵³ Rozhovor se současníky – prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc. Praha, 18. 10. 2017.

Katedra pomocných věd historických a archivního studia spojovala Zdeňka Fialu také s prof. PhDr. Ivanem Hlaváčkem, CSc. Profesor Hlaváček narozený 28. května roku 1931 nebyl žákem profesora Zdeňka Fialy, nýbrž profesora Václava Vojtíška, a to mezi lety 1950 a 1955. Se Zdeňkem Fialou měl tedy vztah spolupracovnícký. Profesor Hlaváček působil na katedře po svém studiu do roku 1958 jako interní aspirant, následně deset let až do jeho ustanovení docentem, tj. do roku 1968 jako odborný asistent. V této době se Zdeněk Fiala jakožto tehdejší vedoucí katedry a člen KSČ zasloužil o to, aby profesor Hlaváček setrval na katedře, přestože spolu s dalšími vyučujícími kvůli probíhající politické situaci příliš fakultě nevyhovovali. Od té doby až dosud zůstává profesor Hlaváček filosofické fakultě věrný. Roku 1990 se stal profesorem oboru archivnictví a pomocných věd historických, přičemž se zabývá zejména středověkou diplomatikou, kodikologií a epigrafikou, dále politickými, správními a kulturními dějinami především v pozdním středověku. Věnuje se také historiografii oboru v širším smyslu slova. Zároveň působil do ledna 2000 jako nový vedoucí katedry PVH a mezi lety 1991 a 1994 byl proděkanem filozofické fakulty. Mimo jiné je také členem vědecké rady FF UK a předsedou oborové komise pomocných věd historických na filozofické fakultě a předsedou oborové komise pro mediévistiku.⁵⁴ Kromě vlastní vědecké práce se profesor Hlaváček věnuje výchově generací odborníků v Čechách a také zahraničí. Účastnil se několika mezinárodních symposií a kongresů například v Anglii, Francii, Německu a dokonce USA. V České republice hostoval od roku 1992 po dobu šesti let na univerzitě v Kostnici.⁵⁵

Na Zdeňka Fialu vzpomíná profesor Ivan Hlaváček kladně a popisuje ho, stejně jako paní profesorka Bláhová, jako velmi vstřícného člověka, který velmi rád cestoval. Člověka, jehož činnost byla velmi rozsáhlá a zajímavá. Za zajímavost lze považovat také fakt, že neměl knihovnu, vlastnil pouze knihy od Novotného či Fellnera a Kretschmayra⁵⁶, měl totiž k literatuře poněkud odtažitý vztah, nepídil se po všem, co bylo napsáno. Veškerou svou práci psal ručně, avšak vstřícně ke čtenáři. Až nemoc poznamenala jeho vztah k akademickému životu, na který již neměl sílu.⁵⁷

⁵⁴ www.pvh.ff.cuni.cz/hlavacek (přistoupeno 2017-10-25).

⁵⁵ www.iforum.cuni.cz/IFORUM-3418 (přistoupeno 2017-10-25).

⁵⁶ Mnohádlná publikace FELLNER, Thomas. KRETSCHMAYR, Heinrich. *Die Österreichische Zentralverwaltung*, Wien 1907.

⁵⁷ Rozhovor se současníky – prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc. Praha, 23. 10. 2017.

Další osobou významnou pro dnešní katedru pomocných věd historických je profesorka PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc. Narodila se 23. října roku 1938 v Praze a po studiu na Jedenáctileté střední škole v Chebu v letech 1953 až 1955 nastoupila na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde se do roku 1960 věnovala studiu archivnictví. Po dokončení studia nejprve dva roky pracovala ve Státním archivu v Plzni, poté v Archivu Ústředního ředitelství Československého filmu v Praze a konečně roku 1965 přešla na pozici interní aspirantky na filozofickou fakultu a v této pozici setrvala do roku 1968. Následně zde působila jako vědecká pracovnice, později odborná asistentka, po své habilitaci roku 1991 jako docentka a nyní od roku 1997 jako profesorka se zaměřením na pomocné vědy historické.⁵⁸ Je považována za mezinárodně uznávanou historičku a pedagožku, která vychovala několik generací českých archivářů a historiků a je také ředitelkou Českého historického ústavu v Římě.⁵⁹

V poslední řadě je nutné zmínit kardinála Miloslava Vlka, který byl také jedním z žáků Zdenka Fialy, ovšem na katedře pomocných věd historických nikdy nepůsobil. Miloslav Vlk se narodil 17. května roku 1932 v Líšnici nedaleko města Písek. Poté, co v roce 1952 dokončil středoškolské studium maturitou, mu nebylo umožněno pokračovat ve studiu na vysoké škole, a proto pracoval jako dělník v továrně v Českých Budějovicích. Po absolvování vojenské služby v roce 1955 byl konečně přijat na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Studoval zde právě obor archivnictví, kde vyučoval profesor Fiala. Studium ukončil roku 1960 a začal pracovat v Okresním archivu v Třeboni, dále Jindřichově Hradci a Okresním a Městském archivu v Českých Budějovicích, kde později působil ve funkci ředitele.

Tím však jeho studium neskončilo, v roce 1964 započal studium na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích a na kněze byl vysvěcen 23. června 1968 v Českých Budějovicích. Hned poté na něj měl vliv tehdejší biskup Josef Hlouch, což bylo špatné pro tehdejší politické autority. Byl tedy přeložen do malých farností, poté mu byl v roce 1978 odňat státní souhlas k veřejnému výkonu kněžské služby a nakonec byl donucen si najít civilní zaměstnání. Začal tedy pracovat znovu jako archivář a to ve Státní bance československé. Dne 1. ledna 1989 mu byl vrácen státní souhlas s výkonem kněžské služby a mohl se stát farářem.

⁵⁸ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Libri, Praha 2000. ISBN 80-7277-023-3. str. 172.

⁵⁹ www.pvh.ff.cuni.cz/hledikova (přistoupeno 2017-11-1).

Tuto funkci zastával v mnoha obcích. O rok později byl jmenován českobudějovických biskupem, roku 1991 pražským biskupem a českým primasem a 26. listopadu roku 1994 jej papež Jan Pavel II. jmenoval kardinálem. Ve funkci setrval až do roku 2007, kdy dosáhl věku 75 let a na svou funkci rezignoval. Miloslav Vlk je nositelem řady ocenění, kterému byla udělena také řada čestných doktorátů a čestné občanství v několika městech.⁶⁰

⁶⁰ www.kardinal.cz (přistoupeno 2017-11-6).

4 Dílo

Dílo Zdeňka Fialy je poměrně značné a můžeme jej, jak naznačuje i výše uvedený výčet jeho činnosti pedagogických, archivních i vědeckých, rozdělit do několika hlavních odvětví. Cílem této práce není rozbor kompletní bibliografie Zdeňka Fialy, byly tedy vybrány pouze tituly, které můžeme chápat jako v dané oblasti nejvýznamnější, nejreprezentativnější či nejzajímavější. Výběr je v tomto ohledu samozřejmě subjektivní a celá řada významných prací Zdeňka Fialy zůstala stranou zájmu.

4.1 Diplomatika

4.1.1 „Diplomatika jedna – nebo dvě?“

Profesor Zdeněk Fiala velmi přispěl k novému pojetí pomocných věd historických, Jedná se obzvlášť o rozpravy z oblasti diplomatiky, kterým se věnoval především v padesátých letech a zaměřovaly se na české poměry staré a nejstarší. Tyto rozpravy mají obecnější význam, zabývají se otázkou společenské funkce listin v procesu jejich uplatňování. Čtenáři těchto Fialových rozprav si poté podvědomě tuto otázku pokládají také u listin mladších.

Profesor Fiala se tedy, jak víme, velmi zabýval diplomatikou – vědou zkoumající písemnosti úřední provenience. Nejprve se věnoval středověké diplomatice 10. až 13. století, pro kterou mu byla východiskem jeho disertační práce.⁶¹ Zkoumal především kvalitativní stupeň použití a využití diplomatických pramenů v našich zemích do 12. století a výsledky ho natolik zaujaly, že v této práci nadále pokračoval.

Později se dostal k diplomatice v období novověku a tvrdil, že zkoumání a diskuse o teoretických i metodologických otázkách na toto téma se rozvíjí velmi těžce. Hovořil v tomto smyslu o jakési nechuti četných pracovníků k dané problematice. Až jeho úvahy, „Diplomatika jedna – nebo dvě?“ vydané v Archivním časopise číslo 10 z roku 1960, se dočkaly odezvy.

⁶¹ FIALA, Zdeněk. *Listiny a kancelář Přemysla Otakara II. do konce roku 1253*. Z práce vychází studie Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla Otakara II. ve Sborníku archivních prací 1. 1951. str. 165–294. – V literatuře, která zmiňuje tyto dvě práce dochází ke zmatení pojmů – disertační/rigorózní práce.

Na úvod Zdeněk Fiala zdůrazňuje potřebu intenzivního rozvíjení vědecké práce v novověké diplomatice a pokládá otázku, zda je možné vystačit zde s dosavadními metodami a technickými postupy používané v diplomatice středověké. Dále navazuje otázkou, zda by se měla vytvořit úplně nová disciplína, která by měla společný název, ale odlišnou náplň svého zkoumání. Profesor upozorňuje, aby se k tomuto problému přistupovalo v postoji marxistického historického badatele, který nebude upřednostňovat formální přístup k věci. Poté znovu uvažuje, zda má studium středověké diplomatiky zcela odlišný účel než diplomatika novodobá a zda je tento účel dostatečný pro vznik nové samostatné disciplíny. Spolu s tím klade další otázku, jestli jsou nějaké závažné rozdíly v podstatě a formě materiálů středověké a novodobé diplomatiky a je-li tedy případně nutné vytvořit nové postupy a metody pro diplomatiku 16. až 20. století.

V následující části se profesor Fiala zabývá vznikem, předmětem a úkoly diplomatiky a jejich změnám v průběhu času. Uvádí, že diplomatika vznikla jako odborná disciplína s úkolem rozlišit pravé listiny od nepravých (falsa) a byla od počátku považována za pomocnou disciplínu pro právní vědu, přestože používala metody historických disciplín. Předmětem jejího zkoumání byly tedy výhradně listiny. V 19. století se cíl ani předmět diplomatiky, kterým jsou tedy stále listiny v právním smyslu, nezměnil, ovšem používá při zkoumání své samostatné metody, které jsou již lehce specializované, a dává si vlastní úkoly nezávislé na historiografii. Společenský vývoj brzy zapříčinil bezvýznamnost diplomatiky pro právnícké potřeby a stala se tak čistě historickou disciplínou, pomocnou vědou historickou, jejímž úkolem bylo objasňování vzniku listin, určení jejich ceny a významu jako historických pramenů. Spolu s tím vytvořila nové metody zkoumání a změnil se také její předmět. Nebyly to jen listiny jako také, ale nově i jim příbuzné písemnosti sloužící k rozpoznání jejich vzniku, ceny a významu. Těmito příbuznými písemnostmi jsou například spisy, úřední a kancelářské knihy.

Diplomatická studia i nadále lpí na středověké diplomatice se zkoumáním vlastních listin, ale vývoj historických věd podle profesora Fialy potřebuje odbornou pomoc diplomatice pro feudalismus a kapitalismus. S tím přichází pokusy o vybudování nové metodiky pro kombinaci novověké diplomatiky, dějin práva, dějin organizace veřejné správy a podobně. Zde Zdeněk Fiala vyzdvihuje jako nejdůležitější pokus H. O. Meisnera dílo „Aktenkunde“⁶² vydané roku 1935 a jeho druhé vydání z roku 1952 „Urkunden und Aktenlehre der Neuzeit“⁶³. Práci Meisnera považuje Fiala za velký pracovní výkon, už proto, že žádná jiná práce podobného zaměření nebyla vydána. Zamýšlí se však, zda je přístup k diplomatice, který Otto Meisner zaujal, „správný“, tj. zda může být pro badatele pracujícího podle historického materialismu, přijatelný.

Profesor Fiala se posléze vrací k problému definice diplomatiky. Má se za to, že se jedná o nauku, která zkoumá a určuje cenu listin a jim příbuzných písemností jako historických svědectví. S touto definicí podle Zdeňka Fialy musí každý historik souhlasit a má právo požádat pomoc od diplomatika, protože v této spolupráce by bylo možné uplatnit speciální metody diplomatiky ve prospěch historiografie. Historické vědě v tomto případě jde především o zjištění kvality a spolehlivosti určitého pramene, pro což diplomatika použije své metody a dokáže tak zjistit okolnosti vzniku tohoto pramene, kterými mohou být zájmy hmotné, právní, politické, náboženské. S tímto souvisí otázka společenské funkce písemností diplomatické povahy, přičemž se nejedná o funkci jednotlivé listiny, ale skupin diplomatických písemností, kterými jsou listiny, úřední spisy a zemské desky. Zdeněk Fiala zde připomíná, že požadavek na takovéto objasnění funkce diplomatických písemností vyslovil již před několika lety a přestože nebyl přijat kladně, dnes je obecně uznáván. K tomu zdůrazňuje, že je povinností diplomatiky plnit požadavky historické vědy, aby byla nadále jednou z nejdůležitějších pomocných věd historických.

Následně profesor Fiala sám odpovídá na jednu z otázek, kterou si položil na začátku své úvahy a to, zda je nutné rozdělit diplomatiku na středověkou a novověkou. Odpovídá tedy, že zde není žádný zásadní a podstatný rozdíl v jejich obecných úkolech, aby byl důvod diplomatiku rozdělit. Uznává, že se změnil předmět jejího zkoumání, kdy nejprve tomu byly pouze listiny, ale podle potřeb dnešní doby je potřeba vidět jako předmět diplomatiky veškeré písemnosti úředního původu nebo alespoň charakteru, a to v diplomatickém materiálu všeho druhu, ať už vznikl kdekoli a v jakékoli době.

⁶² MEISNER, Heinrich Otto. *Aktenkunde. Ein Handbuch für Archivbenutzer mit besonderer Berücksichtigung Brandenburg-Preussens*. Mittler. Berlin, 1935.

⁶³ MEISNER, Heinrich Otto. *Urkunden und Aktenlehre der Neuzeit*. Koehler & Amelang. Leipzig, 1952.

K tomu upřesňuje, že za písemnost považuje text napsaný popřípadě tištěný na paleografické psací látce, který dává určitý logický smysl. Úřední písemností je potom písemnost taková, která vznikla z činnosti úřadu nebo má úřední charakter. Poukazuje při tom na vzrůst množství těchto diplomatických písemností a také archiválií na rozdíl od středověkých poměrů. Již ve 14. století a v době pohusitské lze pozorovat, jak se tempo, spolu se kterým množství písemností narůstá, zvyšuje. Písemnosti se v té době dostaly do oblasti politické i hospodářské činnosti světských feudálů. V 15. století se písemné jednání a řízení používá téměř ve všech oblastech hospodářského, politického a kulturního života a ve větší míře také pro právní potřeby. Spolu s tím narostl také počet písemností soukromých, listů a dopisů s obsahem jak úředním, tak soukromým. V tomto století se rozšířily také písemnosti městské, přičemž se nejednalo pouze o diplomatické písemnosti, ale také písemnosti spojené s rozšířením znalosti čtení a psaní.

Za mezník považuje Zdeněk Fiala století 16., kdy nově organizované královské kanceláře pracovaly jiným způsobem, než tehdejší orgány stavovské a jejich organizace byla zaměřena přímo pro vznik písemností a byl kladen důraz na písemné řízení, které mělo předcházet konečnému výsledku, kterým byla buď listina jako například majestát nebo patent, nebo úřední písemnost. Problém, jak všechny písemnosti zpracovat nastal v 18. století, kdy se konečně prosadila organizace registratury podle dělení agendy v úřadu a organizace kanceláří se začala přibližovat modernímu stavu. Využití instrukcí a vnitřních kancelářských řádů přišlo podle Zdeňka Fialy poměrně pozdě, protože ve větším počtu byly k dispozici právě až v 18. století a do té doby pouze výjimečně. Na závěr prohlašuje, že ani kvantitativní vzrůst, který nastal v průběhu století, nemůže být dostatečným důvodem pro vznik další odborné disciplíny vedle disciplíny již existující.

Své další úvahy věnuje Zdeněk Fiala opět dílu „Aktenlehre“ H. O. Meisnera, jehož předmětem jsou archiválie, archivní materiál, prameny a zamýšlí se nad přístupem autora k této problematice. Uvádí zde, že diplomatik se zajímá o význam písemnosti v době jejího vzniku a platnosti, ať už právní nebo historické, a naproti tomu se nezajímá o osudy této písemnosti jako archiválie, tedy písemného dokumentu uloženého v archivu. Dále konstatuje, že rozdíl mezi archivním a diplomatickým materiálem se v novější době stále prohlubuje, protože ke ztrátám, které v dřívějších letech způsobily mimořádné vnější zásahy jako například požáry, se nyní přidává uvědomělá skartace. Diplomatické písemnosti jsou tedy pojmem širším, než je pojem archiválie, ze kterého H. O. Meisner vyloučil knihy úřední, správní, pomocné knihy kancelářské a také registraturní.

V oblasti archivnictví bylo vyloučení samozřejmě odmítnuto a vyloučení těchto knih jako zvláštního diplomatického typu je dokonce považováno za největší nedostatek Meisnerovy koncepce dělení středověké a novověké diplomatiky. Po dalších úvahách Zdeněk Fiala dochází k závěru, že nelze vytvořit žádné zásadní dělení mezi středověkým a novověkým diplomatickým materiálem a zároveň mezi diplomatikou jako takovou. Jistý rozdíl je, pravda, v kvalitě i způsobu diplomatického studia novodobých úředních písemností oproti středověkým, ale bývá vysvětlován tak, že cílem studia starších listin je určení jejich pravosti či nepravosti a u novodobých písemností se zkoumá především vznik a proces tohoto vzniku v kancelářích. Tento rozdíl poté profesor Fiala pokládá za bezvýznamný, neboť základní pracovní postup zůstává u obou stejný.

Nyní se „konečně“ Zdeněk Fiala dostává k tomu, jakou cestou by mělo vědecké zpracování novověké diplomatiky směřovat. Poněkud samozřejmě tvrdí, že nechce podávat žádný pevný plán, ale pouze vyzdvihnout hlavní možnosti. Na první místo řadí zkoumání vnějších a vnitřních znaků novodobých úředních písemností a považuje to za jediný možný začátek studia pro období 16. až 18. století. V té době v kancelářích státních ani jiných neexistovalo věcné rozdělení agendy, a tudíž neexistovalo pravidelné použití určitých typů písemností pro určité záležitosti. Zkoumání těchto znaků písemností tedy považuje profesor Fiala za pomyslný základ, který je potřeba zkombinovat s dalšími metodami, kterou je například určení typů písemností z hlediska historického vývoje, kdy se zkoumá její věcný a právní obsah. Dále se určuje diplomatické skupinové zařazení, což znamená, zda je písemnost listinou, listem, úřední knihou nebo úředním spisem. Nyní profesor Fiala zmiňuje požadavky po syntetických pracích, ale vyvrací je s názorem, že syntézu není možné vytvářet tam, kde o látce samé nic nevíme. Poté ve svých úvahách přechází k monografickému zpracování písemností, které podle něj přispěje k rozpoznání typů úředních písemností v určitém prostředí a době a také bude jednou z částí, které dohromady umožní poznání organizace kanceláří a úřadu a objasní jejich vývoj. Zde zdůrazňuje, že je třeba dbát na to, aby se toto diplomatické studium takříkajíc nevmísilo do archivní teorie. Jako další cestu pro vědecké zpracování novověké diplomatiky navrhuje, aby studium dějin kanceláří v našich zemích. Po takovém studiu totiž není nutné, aby se konkrétní písemnosti zkoumaly v takovém rozsahu. Hovoří zde především o stanovení změn v organizaci kanceláří a rozčlenění jejich agendy, pro což se použijí kancelářské instrukce a řády. Tento výzkum umožní také srovnání mezi teorií a praxí a mezi tím, co se od kanceláře a jejího vyřizování očekávalo a tím, jak kancelář fungovala ve skutečnosti.

Tyto myšlenky profesor Fiala shrnuje slovy, že všechny cesty a pracovní postupy, o kterých se zmínil, jsou vlastní užší oblastí diplomatiky a vedle nich jsou k dispozici cesty pomocné jako dějiny vývoje veřejné správy, dějiny práva a do určité míry archivní teorie. Všechny tyto postupy lze využít samostatně v jednotlivě zpracovaných monografiích nebo společně v případě určité písemné pozůstalosti, na kterou mohou být takto aplikovány.

V úplném závěru svých úvah, zda je „Diplomatika jedna – nebo dvě?“⁶⁴ shledává profesor Fiala, že ke zpracování problematiky novodobých úředních písemností je zapotřebí trpělivost a všestranně založené zkoumání tohoto předmětu. Připomíná poté již vykonanou práci svých kolegů, lze-li je takto nazvat a upozorňuje, že marxističtí badatelé musí svůj přístup rozšířit, a to hlavně o sledování společenské funkce úředních písemností, které dosud nebyla věnována pozornost. Zdůrazňuje dále, že diplomatika jakožto pomocná věda historická by měla svými metodami pomáhat historické vědě dosáhnout jejích úkolů a v tom by měl spočívat její hlavní smysl.

Svou úvahu končí s vysvětlením, že se nejedná o žádné duchaplné návrhy, ale povzbuzení k zamyšlení a případné diskusi o klíčových otázkách této problematiky, které položil. Osobně je profesor Fiala přesvědčen o trpělivé a soustavné práci s jasným cílem, která jediná v této věci pomůže.⁶⁵

První komentář patřil Josefu Kauzalovi, který považoval Fialův výklad písemnosti za příliš obecný a široký, který by se podle jeho názoru mohl vztahovat také na román či báseň. Přitom však dodal, že tento výklad, podle něj obecný a široký, se týkal výhradně oblasti diplomatiky, z čehož je jasné, že záměna s takovým typem písemnosti nemůže nastat. Tento fakt nakonec Josef Kauzal uznal. Na druhé straně je nutné zmínit jeho přínos, kdy poukázal na existenci padělků v novodobých písemnostech. V případě jejich použití například ve formě účtu či daňového přiznání může v novějších dějinách dojít k nesprávným výsledkům. Poukázal také na to, že oblast diplomatiky neztrácí svoji působnost ani v současnosti.

⁶⁴ FIALA, Zdeněk. *Diplomatika jedna-nebo dvě?* Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 10 (1960). č. 1. ISSN 004-398. str. 1–18.

⁶⁵ Tamtéž.

Diskuzi vyvolali také „Brněnští soudruzi“, jak je profesor Fiala nazýval, u kterých nastal problém. K rozporu došlo v samotném předmětu zkoumání diplomatiky. Předmětem zkoumání jsou pouze prameny písemné, ale „brněnští“ mezi předmět zkoumání počítají také foto, fonogramy a kino dokumenty, avšak zkoumání těchto dokumentů by neprováděla diplomatika, nýbrž archivistika. Toto však nebyl jediný předmět sporu, brněnští archiváři si rozdělili Fialovy úvahy do několika „tezí“, proti nimž poté útočili.

Problémem byla také domněnka, že Zdeněk Fiala jim, jakožto archivářům, upírá ve své úvaze právo skartace. Ohledně tohoto tématu se také rozhořčili, že archiváři musí při skartaci také hodnotit společenskou funkci písemností, kdežto diplomatičtí to vyměňují diplomatické. Avšak má se za to, že skartační činnost je činností přímo eminentně diplomatickou činností. Diplomatičtí zde hodnotí úřední písemnosti jako historické prameny a podle hodnocení je uchovávají nebo je skartují. K tomu profesor Fiala dodává: „Na skartační činnosti není nic speciálně archivního.“⁶⁶ Jedná se přitom jen o jeden z četných případů, kdy archivář používá při své činnosti určitého úseku diplomatiky k dosažení svého cíle, kdy je mu pro jeho účely diplomatika nebo její část pomocnou vědou.

Dále se neshodli na třídění písemností, kdy jejich třídící kritéria byla podle Zdeňka Fialy vesměs spekulativní a idealistická. Navrhovali něco, co nemohlo vyhovovat marxistické historické vědě ani v té míře jako současná diplomatická věda a ignorovali, o čem tehdejší historiografie v první řadě šlo, tedy zhodnocení historicko-sociální funkce konkrétních druhů písemností. Současně ignorovali také historický vývoj písemností. Podle Fialy by bylo důležitější, se opravdu zabývat o konkrétní společenskou funkci konkrétních typů diplomatického materiálu na základě znalosti konkrétního historického vývoje daného typu.

V poslední řadě se „brněnští“ domnívají, že podle profesora Fialy jsou archiváři oproti diplomatikům méněcenní. To profesor Fiala vyvrací názorem, že novodobou diplomatikou se mohou zabývat především odborní archiváři.

K otázkám položeným v úvahách o novověké diplomatice se vyjádřil také Jindřich Růžička, a to opravdu zásadně a jasně. Domnívá se, podle Zdeňka Fialy správně, že archiváři při zpracovávání archivních fondů na základě provenienčního principu nutně musí v určitých případech používat diplomatických postupů, tedy analytické metody, a tyto postupy, když je jejich užíváno v zájmu archivní teorie a praxe zůstávají pořád postupy diplomatickými.

⁶⁶ FIALA, Zdeněk. *Diplomatika jedna-nebo dvě?* Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha. roč. 10 (1960). č. 1. ISSN 004-398. str. 1–18.

Na otázku, zda má být diplomatika jedna nebo dvě, odpovídá shodně s úvahami profesora Fialy, že může být jen jedna. Pro nový obor totiž sotva může dostatečně hovořit nesporná potřeba vytvoření nové metodiky k práci s novodobým materiálem, neboť cíl a obecná metoda zůstávají stejné. Ovšem na otázku, zda je archivnictví vědním oborem, odpovídá Růžička jasně negativně, což je tím důležitější, že souhlasí s některými vedlejšími názory „brněnských“, kteří se jednoznačně postavili proti „zastaralým“ diplomatickým kategoriím a za archivistiku.

Závěrem je nutno říci, že žádný z diskutujících nepřinesl takový argument, který by byl dostatečný pro vytvoření novodobé diplomatiky jako úplně samostatné nové odborné disciplíny. Avšak ještě před uveřejněním úvah se poměrně často ústní diskuse nesly právě tímto směrem.

V souvislosti s Fialovými úvahami nad jednou či dvěma diplomatikami podotkněme ještě, že právě v současné době získávají na aktuálnosti, a to v souvislosti s nutností řešit nakládání s elektronickými písemnostmi. Archiváři i diplomati si znovu kladou stejnou otázku jako profesor Fiala před více než půlstoletím. A podobně jako tehdy, i dnes proti sobě stojí dva rozdílné tábory, jejichž zástupci předkládají k úvaze argumenty pro své pojetí věci. Rozdílnost středověkého a moderního diplomatického materiálu nebyla nakonec shledána jako dostatečně výrazná pro vytvoření nové disciplíny. Jaká bude odpověď na to, zdali diplomatika zabývající se klasickými písemnostmi je odlišná od té, která pracuje s elektronickými dokumenty, to ukáže teprve čas.

Zdeněk Fiala se nezabýval jen tím, jak lze pojmout diplomatiku jako takovou. Závěry, k jakým došel, shrnul do vysokoškolských učebnic používaných dodnes. Profesor Fiala je totiž autorem skript *Československé a České diplomatiky* z roku 1967 a 1971. Uvádí v nich například, kam vede historiografie českých diplomatických studií a výkladů o deskách zemských a dvorských a mimo to napsal úvod do novověké diplomatiky, které se velmi věnoval. Profesor je dále spoluautorem a ideovým tvůrcem referátu o významu pomocných věd historických v novověkých dějinách, který byl přednesen roku 1966 na historickém sjezdu konaném v Brně. Do programu svého pracoviště – katedry pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, včlenil různá aktuální témata z vývoje takzvaně nového a novějšího, ale současně se bránil jinými odborníky požadovanému prakticismu oboru.

4.2 Historie

V dnešní době jsou nejvýznamnější práce Zdeňka Fialy coby historika českého středověku pomalu odsouvány do pozadí a nahrazovány novými výklady z pera mladších historiků, kteří zavádějí do historiografie nová výkladová paradigmat, interpretace a přizpůsobují svůj výklad dějin nově objeveným skutečnostem, nicméně je nesporné, že svým čtivým a srozumitelným výkladem starších českých dějin ovlivnil několik generací studentů i dalších zájemců o historii.

4.2.1 „Přemyslovské Čechy“⁶⁷

Přemyslovské Čechy, dílo pojednávající o českém státu a společnosti v letech 995 až 1310 vydal Zdeněk Fiala ve spolupráci s nakladatelstvím Svoboda v Praze. Na úvod vysvětluje, že kniha je určena čtenářům zajímajícím se o starší české dějiny a jedná se o knihu populárně vědeckou. Upozorňuje, aby si pod tímto čtenář nepředstavil, že jde o zjednodušené podání výsledků vědecké historiografie, neboť ve skutečnosti vychází z přímého studia a hodnocení historických pramenů období 10. až 14. století, kterým se zabýval autor sám. Pro lepší pochopení či objasnění klíčových otázek té doby používá přímé citace těchto pramenů. Doba, kterou se kniha zabývá, byla vymezena již v názvu knihy. První datum je stanoveno vytvořením českého přemyslovského státu, sjednocením politické moci v Čechách poté, co byl odstraněn rod Slavníkovců roku 995 a připojením Moravy mezi lety 1017 a 1029. Koncové datum vyplývá z významu 13. století jakožto našich předhusitských dějin, které znamenaly mezník ve vývoji ekonomiky, politiky, kultury, náboženství i otázky národnosti.

První kapitolu nazvanou „Počátky a vývoj přemyslovského státu do 13. století“ uvádí Zdeněk Fiala nejdůležitější událostí, a to dobytím Libice nad Cidlinou 28. září 995, kdy došlo k ukončení zápasu o sjednocení Čech a podřízení vládě jednoho panovnického rodu, rodu Přemyslovců.

Začátkem Zdeněk Fiala popisuje, co bylo jádrem vůbec původního přemyslovského státu a kdo mu vládl. Nejprve byl jmenován Bořivoj, jeho nástupcem se stal po roce 880 Svatopluk, po jehož smrti došlo k odtržení vévodů z Čech a Staré Moravy, aby byli ve vazalském poměru k německému králi Arnufovi. V této souvislosti zmiňuje české vévody Spytihněva a Vratislava.

⁶⁷ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy: český stát a společnost v letech 995–1310*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1975, 2. vydání.

Pokračuje vládou Václava a Boleslava I. a uvádí neopomenutelnou událost roku 935, kdy došlo k bratrovraždě Václava za údajných okolností politického boje a spolu s tím upozorňuje na další spory Boleslava I. s knížaty. Další řádky věnuje Fiala Slavníkovskému panství a jeho chodu a uvažuje, zda byla možnost existence obou rodů vedle sebe. Dochází k závěru, že to možné nebylo, avšak po smrti Slavníkovce roku 981 prý nebylo znatelné vyložené nepřátelství. Různé podněty pro boj o představitele příštích sjednocených Čech se stále vyskytovaly.

Roku 995 Ota III. vypravil válečnou výpravu, nejznámější Slavníkovec Vojtěch jako reakci na to opustil Čechy a díky tomu mohlo dojít k rozhodnému útoku – dobytí Libice nad Cidlinou. Poté Zdeněk Fiala krátce popisuje další vývoj vztahu Boleslava Chrabrého ke Slavníkovcům, jeho významné činy a informuje, jak se o těchto událostech píše v historické literatuře. Poté uvádí rok 1004, kdy byl Boleslav Chrabrý donucen opustit hrad Prahu, dále pád Soběbora při šarvátce s pronikajícími oddíly Jaromíra a Oldřicha a tím mezník, kdy byli odstraněni všichni přemyslovští nepřátelé. Mezinárodní situace se navzdory tomu nijak nezlepšila. Vnitřní poměry v Čechách za vlády Jaromíra od roku 1004 do 1012 nejsou podle autora známé, hovoří tedy o následné vládě Oldřicha do roku 1034, kdy se vztah Čech k říši nezlepšil. Nyní vyzdvihuje Fiala událost se zásadním významem, označuje ho dokonce epochálním významem, pro tuto dobu – připojení Moravy. Tím došlo k vnitřnímu posílení Moravy, avšak současně k mezinárodním komplikacím. Vládu Přemyslovců ve sjednocené zemi, jejich potyčky a události popisuje následně. Kapitulu Zdeněk Fiala pomalu uzavírá slovy Kosmase, kterými ve své kronice zahajuje vypravování o Čechách: „v Evropě leží Germanie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo. – Je to divná věc a lze z ní uvážiti, jak vysoko se vypíná tato země: nevtéká do ní žádná cizí řeka, nýbrž všechny toky malé i velké, pojaty arci do větší řeky, jež slove Labe, tekou až do Severního moře. – Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli, hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu, mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí...“⁶⁸. Na tato slova navazuje Fiala svým vypravováním o přírodních podmínkách, krásách a hranicích Čech. Poté se znovu vrací ke Kosmovi, v tomto případě jeho pověstem českým a jejich vysvětlováním ukončuje první kapitolu.

⁶⁸ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy: český stát a společnost v letech 995–1310*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1975, 2. vydání. str. 25.

Druhá kapitola nese název „Společnost, životní poměry, hospodářství“ a Zdeněk Fiala ji započal teorií o otroctví a velkostatku v raně středověkých Čechách. Vysvětluje zde význam a původ tohoto termínu, potvrzuje existenci otroků v Čechách v 11. až 12. století a definuje je jako bezprávný lid bez výrobních prostředků, popřípadě jako válečné zajatce. Následně se zabývá půdou a uvádí, že veškerou neosazenou a neobdělanou půdu vlastnil vládnoucí kníže, který s ní nakládal tím způsobem, že ji rozdával jako výsluhy svým poddaným například družiníkům či církevním ústavům. Poddaným obyvatelstvem v této době tedy nebyli jen zemědělci a všichni automaticky neměli stejné postavení. Zdeněk Fiala se soustředí především na postavení krčmáře. Zde pro dobrou představu čtenářů používá nařízení Břetislava I.: „...ten, kdo by krčmu, jež jest kořenem všeho zlého, odkud pocházejí krádeže, vraždy, smilství a ostatní nepravosti, zřídil, i ten, kdo by zřízenou koupil, budiž klet. Který krčmář by byl postižen jako rušitel tohoto ustanovení, buď uprostřed tržiště ke kůlu přivázán, mrskán tak, až širic umdlí, a na hlavě oholen; jmění mu však nebudiž zabaveno, nýbrž toliko pití na zem vylito, aby se nikdo prokletým douškem neposkvrnil.“⁶⁹ Jako další z poddaných hovoří o řemeslnících ve službách feudálů, kteří ač jim sloužili, nebyli otroky a někdy od nich získali pozemek. Poté charakterizuje zemědělce a zmiňuje, že kronikáři se jimi zabývali jen málo, věnuje se také pojmu „svobodný občan“, který nebyl tak úplně svobodný, jak jeho pojmenování říká a dále vypočítává, co vše si lze představit pod pojmem poddanství – čeled', kmet, člověk, chudý, vesničan a podobně. Z poddaných přechází jeho výklad na šlechtu, otázku jejího vzniku a postavení, která je rozebírána často, avšak bez řešení. Její vývoj se vyvíjel současně s vývojem celé společnosti, a to v podmínkách za moci Přemyslovců po roce 995. Nyní upozorňuje Zdeněk Fiala na Kosmu, který píše o Přemyslovcích a Vršovcích jako soupeřících rodech, u kterých není známo, jak své postavení získaly. Kapitulu Fiala zakončil výkladem o obyvatelstvu, a to nejen domácím, neboť zde žili také cizinci. Jako příklad uvádí židy, kteří žili v podhradí Prahy a měli tam vybudovanou synagógu, nebo křižáky z Německa, kteří se sem dostali při výpravě roku 1096, a také románské obchodníky.

⁶⁹ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy: český stát a společnost v letech 995–1310*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1975, 2. vydání. str. 50.

Třetí kapitola „Křesťanství a církev“ začíná Fialovým konstatováním, že po odstranění Slavníkovců byla česká země již formálně křesťanská. Nejstarší zpráva o proniknutí křesťanství do Čech se datuje do poloviny 9. století, nejednalo se však o christianizaci celé země. Hned po připomenutí těchto faktů Zdeněk Fiala uvažuje nad tím, kdo sem křesťanství doopravdy přivedl. Uvažuje nad možností, že prvním křesťanským přemyslovským knížetem byl Bořivoj I. Další česká tradice spojovala křesťanství s misíí Cyrila a Metoděje na Starou Moravu a tak se domnívala, že křesťanství přišlo do Čech z Moravy. Podle Zdeňka Fialy je však spolehlivější zprávou ta, která říká, že do Čech přišlo křesťanství ze západu, konkrétně z Bavorska a to již před příchodem Soluňanů Cyrila a Metoděje na Starou Moravu. Po otázce křesťanství se zabývá pohanstvím, o kterém toho víme více. Zmiňuje zde Kosmův pohled, že pohanství bylo takového druhu, že vylučuje možnost poznání náboženského systému a píše: „A tak dosud mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny anebo ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovaly jeho dům i jeho samého.“ U panovníka nakonec zvítězilo křesťanství, protože mu pomáhalo upevnit pozici, a to po stránce ideologické i praktické. Ideologická funkce spočívala v hlavním pravidlu, které praví, že nikdo nesmí povstat proti svému pánu, protože by se dopustil velikého hříchu, což by mu zabránilo v dosažení posmrtné odměny, kterou je myšlena blaženost a život v ráji. Praktická funkce tkvěla jednoduše v hospodářském zisku. Nyní se Zdeněk Fiala věnuje vzniku samostatných biskupství a církevní právní instituci, uvádí práva a povinnosti biskupů závislých na vládnoucím knížeti a pokračuje vyprávěním o upevňování jejich postavení. V zájmu obou, biskupa i panovníka, byla jejich vzájemná shoda. Fiala vyzdvihuje Vratislava II., který měl velký zájem na tom, založit roku 1063 biskupství v Olomouci. V souvislosti s tím hovoří Fiala na závěr kapitoly o rozrůstání církve a budování její vnitřní správy. Roku 1131 zavedl Jindřich Zdík tak zvané arcihájenství – rozdělení území na menší obvody, v jejichž čele byl arcihájen pověřený úkolem dozírat na faráře, vykonávat soudní funkce a podávat biskupovi zprávy o chodu obvodů.

Již čtvrtou kapitolu „Historické prameny a dějepisectví“ začíná Zdeněk Fiala myšlenkou o kněžích a mniších, kteří podle něj nebyli jen pomocníky světských vládců při ovládnutí obyvatel a také bojovníky za církve, nýbrž byli jedinou inteligencí té doby. Pouze oni uměli číst a psát a nejen to, znali také kulturu antiky. Znalost písma pro církve vycházela z nutnosti zachycení dogmat, obřadů, výkonů praxe i zachycení historie. Jako další nutnost vypočítává Zdeněk Fiala potřebu kněží domácího původu, kteří se kvůli situaci 11. století museli věnovat učení latinského jazyka a odešli na studia do ciziny. Fiala při této příležitosti vyzdvihuje slávu pařížského studia ve 12. století. Takto vysokého vzdělání však všichni kněží a řeholníci nedosahovali. Náplní školy u pražského biskupa byly základy latiny, čtení a psaní, náboženství a liturgický zpěv. Zdeněk Fiala neopomíná seznámit čtenáře s hlavní vyučovací pomůckou, kterou byla metla a vysvětluje to legendou o svatém Vojtěchu, který dostal výprask v Magdeburgu. Nakonec uvažování o vzdělanosti kněží shledává úroveň vzdělání jako ne zcela vysokou a svoji pozornost upírá na prameny, konkrétně prameny písemné, které rozděluje podle určitých zásad. Zásadu, aby zachovaly hodnocení doby (kroniky, anály), dále prameny vzniklé pro praktické účely doby (legendy, akty, úřední spisy). Dále pokračuje výkladem o jednotlivých druzích pramenů, přičemž uvádí jejich příklady. Rozhovořil se především o legendách, přesněji o legendách václavských a ludmilských. Vysvětluje také okolnosti o rukopisech Kristiánovy legendy nalezených v Praze a Třeboni a dodává názory Dobrovského a nové hodnocení legendy od Josefa Pekaře, jehož následkem byla prudká polemika. Čeští historici jeho argumenty odmítli. Poté Zdeněk Fiala rozebírá legendy Prokopské vzniklé v Sázavském klášteře, kde převládají lidové motivy. Nejprve hovoří o sázavském území a poté se dostává k základu těchto legend, kterým je legenda o svatém Prokopu. Největší zájem věnuje Fiala Kosmovi, kronikáři a děkanu kapituly pražského biskupského kostela. Jeho kroniku považuje Fiala za nejvýznamnější ze všech, které ve 12. století vznikly a definuje ji jako první literární dílo domácího původu psané ze stanoviska dějepisného. Vznikla s úmyslem vypsát dějiny Čechů od nejstarších dob po současnost. Fiala poté pomocí citací autora popisuje jeho počínání při tvorbě této kroniky, s níž začal přibližně v 70 letech věku. Úvahy Kosmas končí tím, že se rozhodl pokračovat líčením současnosti. Došel až k nastoupení Soběslava I. na trůn 16. dubna 1125 a pokračoval až do své smrti dne 21. října téhož roku. Po Kosmových úvahách líčí Zdeněk Fiala své vlastní dojmy z kroniky. Následně se krátce věnuje letopisu Mnicha sázavského, hodnotí jeho strukturu jako nejednotnou a snaží se spíše odhalit osobu mnicha, která není známá. Závěrem zmiňuje letopisy Vincenciův jakožto jediný pramen evropských dějin a jeho pokračování po padesáti letech letopis Jarlochův z let 1215 až 1222.

Úvodem páté a zároveň předposlední kapitoly „Přemyslovský stát a středověká Římskoněmecká říše“ zdůrazňuje Zdeněk Fiala upevnění českého přemyslovského státu, ke kterému došlo v průběhu prvních dvou století. Stát, ale nebyl přirozeně izolován, měl sousedy s mírovými i válečnými styky. Důležitý je především jeho vztah k říši, který považuje Fiala za velmi zvláštní. O říši hovoří jako o pokračovatelce „antické římské říše“, jejíž počátky označuje za pochybné. Svě tvrzení vysvětluje korunovací krále Karla, později zvaného Veliký, na císaře římského roku 800 v Římě papežem Lvem III. Korunovací označil za uzurpaci, a to z důvodu toho, že existovala „normální“ říše byzantská, jejíž císaři byli automaticky nástupci staré říše římské. Poté Zdeněk Fiala vypočítává, na kterém území neměl císař soupeře a jaké byly mírové podmínky. Jednalo se o mírové poplatky, které byly takovým „výkupným“ za mír. Dále se věnuje následným vladařům a dochází až do doby události bitvy u Chlumce v letech 1125 a 1126, ve které bojoval Soběslav I. proti Otovi II. s Lotharem. Ota II. si stěžoval, že byl odstrčen Soběslavem I. od trůnu. Lothar ho proto postavil před „soud“, aby Otovi II. vyhověl, ten však odmítl a následovala bitva, ve které Ota II. padl a Lothar byl obklíčen. Soběslav I. se tedy k trůnu opravdu dostal. V souvislosti s touto bitvou Fiala uvádí, které kroniky se o této události zmiňují a jsou-li v nich odlišnosti. Při dalším vyprávění o panovnících a jejich vladařských počinech se Fiala zastavil o významné Zlaté buly sicilské a věnuje ji několik řádků, kde popisuje její účel jako potvrzení listiny, kterou vydal Přemyslovi I. král Filip 8. září 1198, aby byly odčiněny nebezpečné pokusy posledních dvou desetiletí, které měly za cíl oslabit přemyslovský stát, účelem bylo také uznání královské hodnosti Přemysla I. Poslední řádky kapitoly shrnuje Zdeněk Fiala své myšlenky a uvažuje, že poplatek za mír nemá žádný zvláštní význam, protože existoval již v raném středověku a naopak tvrdí, léno českého knížete k císaři svůj význam má.

Do poslední šesté kapitoly „Stará česká společnost a převraty 13. století“ uvádí Zdeněk Fiala tím, co přineslo 13. století a srovnává s 11. a 12. stoletím, kdy podle něj byla společnost prostým organismem. Další století tedy přineslo do společnosti města typu vrcholného a pozdního středověku, také změny v hospodářství, sociálním i právním postavení poddanského obyvatelstva, ale i církve a jejich příslušníků. Nabízí se otázka, kterou Fiala pokládá, zda existovala města již dříve. Na tuto otázku si neodpovídá a přechází na otázku definice města. Zde shledává, že žádná definice města není možná, protože města, přesněji jejich zárodky, byla v různých dobách zcela odlišná svou vyspělostí, velikostí sídliště i počtem obyvatel.

Města vrcholného a pozdního středověku, o kterých hovoří jako o zvláštním společenském útvaru, u nás ve svých základních rysech přetrval až do sklonku feudalismu v 19. století. Nyní uvádí Fiala příklad na vývoji samotné Prahy, kdy název Praha se nejprve vztahoval k hradu, nikoli městu, a to dokládá Libušiným proroctvím z Kosmovy kroniky, které hovoří o slávě Prahy, která se hvězd dotýká a popisuje při tom přesně polohu hradu a kdykoli se v kronice o Praze zmiňuje, nejedná se o žádné osídlení pod hradem, ale hrad samotný. Pod hradem později přirozeně vzniklo podhradské osídlení, které ve 12. století nebylo považováno za sídelní ani organickou jednotku. Podobu města získalo opravdu až v době vrcholného a pozdního středověku. Takto píše Fiala o vývoji prvních měst a dále se zabývá konkrétním vývojem v osídlení Prahy, vznikem jejích hradeb a vodního příkopu fungujících pro obranu města, a její správou. Na závěr tohoto zkoumání seznamuje čtenáře s druhy měst, kterými byla města královská a poddanská, a s okolnostmi, za jakých byla taková města zakládána. V této souvislosti zdůrazňuje ekonomickou důležitost královských měst pro panovníka, která vzrostla ještě více za vlády Lucemburků. Hodnotí to však tím, že se kořistnický ráz panovníků ve středověku po staletí nijak neměnil, pouze se přizpůsoboval novým podmínkám. Nemá proto podle něj smysl uvažovat nad tím, jakou roli hrála při zakládání měst královského typu 13. století plánovitost či program. Dodává, že králi se jednalo především o vzrůst jeho peněžních příjmů, kterých měl dříve velmi málo. Po otázce ekonomické se přesouvá Fiala k otázce správy měst a hovoří o snaze vytvořit instituci, která by vycházela z činnosti města nikoli panovníka a hájila jeho zájmy právě proti panovníku. Institucí měla být městská rada složená ze zástupců měšťanů, její založení však nebylo jednoduché. Teprve roku 1338 povolil za úplatek Jan Lucemburský vytvoření Staroměstské radnice. Se správou města souvisí soužití lidu, na které Zdeněk Fiala upozorňuje dále. Věnuje se nutnosti, aby se lidé naučili žít vedle sebe ve větším počtu než dříve na stejně velkém prostranství. Museli tak najít „nové životní formy“, jak je nazývá Fiala a myslí jimi například demokracii. Poté hovoří o rozdílech a znacích patriciátu a ostatních obyvatelích, především řemeslnících. Při této příležitosti se věnuje také chudým lidem, jejich neštěstí a také neštěstí, která často postihla celé město. Byly tomu velké požáry, kterým se dalo těžko předcházet kvůli dřevěným stavbám a ještě hůře je šlo zastavit. Dalším neštěstím byly časté epidemie, které měly příčinu v nedostatečné hygieně. Tyto špatné stránky tehdejší doby zde Fiala popisuje a pomalu se dostává k otázce, jak je vyřešit. Dostává se tedy k tehdejší snaze nabýt bohatství a to, co nejrychleji. Naráží tím na Kutnou Horu, kde byla snaha o získání drahocenných kovů opravdu značná, a proto posléze podotýká, že objevení kutnohorského stříbra zasáhlo české mincovnictví zcela epochálním způsobem.

Při tom zmiňuje mincovní reformu Václava II., kdy byly raženy kvalitní stříbrné pražské groše. Následujících několik stran věnuje Zdeněk Fiala s velkým zaujetím čistě hospodářství, kde vyzdvihuje proměny sociální, hospodářské i právní, které se týkaly již i venkova. Rozebírá při tom i nově vzniklé právo zákupné, jeho funkci a výhody a dále se věnuje kolonizačnímu podnikání, které zapříčinilo ruch v místech dříve zcela neobydlených. Zde Fiala upozorňuje, že ne vždy byly úmysly kolonistů nevinné. Nešlo jim o prostý úmysl zlepšit své postavení, nýbrž o hospodářské ovládnutí země. Pro lepší představu situace cituje zde několikrát rýmovanou českou kroniku Dalimilovu z 14. století. Od hospodářských záležitostí se Zdeněk Fiala přesouvá k záležitostem panovnickým, konkrétně vládě Přemysla I., jeho zajištění nástupnictví pro svou užší rodinnou linii a přesto vzniklým sporům o trůn po jeho smrti. Dostává se k vládě Přemysla II. a pokládá si otázku, proč se velká říše za jeho vlády na dlouhá léta rozpadla. Hodnotí při tom způsoby vlády Přemysla I., Václava I. i Přemysla II. jako v zásadě stejné. Rozdíly tvořily vztahy uvnitř feudální třídy, jejichž rozboru věnuje následující strany a vrací se při tom k otázce šlechty, hospodářství a podobně a poté pokračuje dále v linii panovníků vyprávěním o jejich vládě i národnostních otázkách. Poslední strany kapitoly se zabývají neexistencí kronikářského díla pro 13. století, které by se mohlo rovnat Kosmově kronice či dílu Vincenciovu nebo Jarlochovu, který ač psal svůj letopis ve 13. století, zachovaný text nedosahuje do událostí konce 12. století. Za jediný vyprávěcí pramen pro tuto dobu tedy prohlašuje Druhé pokračování Kosmovo a dále hodnotí ostatní prameny. Úplným závěrem znovu zdůrazňuje, že 13. století bylo dobou zásadních změn vývoje české společnosti i státu a století následující bylo už jen pokračováním na již položených základech. 13. století považuje zároveň za doznívání přemyslovské vlády, která začala za podmínek radě středověkých Čech a za nových podmínek musela logicky skončit. Jako důvod uvádí nemožnost posledních Přemyslovců vyrovnat se s českými feudály v otázce rozdělení podílu na vládní moci a vykořisťování poddanského obyvatelstva, což si pro sebe nakonec vyhradila šlechta.

K dílu „Přemyslovské Čechy“ vyšlo několik recenzí. Většinou se jednalo o kladná zhodnocení celého díla i stylu, jakým autor dílo napsal, ale objevily se také názory negativní. Nejprve se zaměřím na recenzi, která je nestarší z těch, které se dochovaly. Byla otištěna 4. prosince 1965 pod názvem „Přemyslovské Čechy“ v Rudém právu. Již podtitulek článku „Pozoruhodná kniha“ napovídá, že se bude jednat o pozitivní hodnocení díla. Hlavní myšlenka autora této recenze, jehož jméno bohužel není uvedeno, zněla takto: „Fialova kniha Přemyslovské Čechy spojuje hlubokou vědeckou erudici autora s čtivým a dramatickým podáním látky.“⁷⁰ Myšlenku poté rozvádí o své dojmy, že kniha oživuje činy, slávu a moc Přemyslovců a tehdy žijícího lidu, a seznamuje s životem tohoto prostého lidu, ale také s politickou a bojovou slávou Přemysla Otakara. Dále udává důležitost kapitoly o vztazích přemyslovského státu ke středověké německé říši, upozorňuje na kapitolu o křesťanství a církvi, která tehdy měla velký význam. Nakonec považuje za šťastný Fialův přístup k pramenům, kronikám a dokumentům, kterých ve svém díle využil.

Další kladný ohlas přišel od PhDr. Jaroslava Poláčka otištěný opět pod názvem „Přemyslovské Čechy“, tentokrát však deset let po prvním vydání, tedy při příležitosti vydání druhého. Bohužel není známo, ze kterých novin výstřižek této recenze pochází. Doktor Poláček na úvod podává velmi kladné tvrzení, že druhé vydání knihy je dokladem o skutečnosti, že lidé mají zájem o vědomosti o našem státě a Zdeněk Fiala je při tom dokonalým znalcem dané problematiky, kterou dovede podat populárním a přístupným způsobem, aniž by slevil z kritérií vědecké práce. Kladně hodnotí i v knize uvedený seznam vydaných pramenů a literatury, seznam měst a klášterů Čech a Moravy založených ve 14. století a rodokmen Přemyslovců. Dále vyzdvihuje grafickou úpravu Zdeňka Chotěnovského a fotografie, které vhodně doplňují obsah knihy. Nakonec podotýká, že toto dílo Zdeňka Fialy bude jistě vítaným pomocníkem při vyučování dějin a českého jazyka.

⁷⁰ NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy. Přemyslovské Čechy. karton č. 6, i. č. 221.

Spíše než jako recenze, ale jako kritika, se jeví článek „Problematika českých dějin“ vydaný ve Večerní Praze 11. května 1976, jehož autorem je Fedor Soldan.⁷¹ Soldan nejprve hodnotí vědomosti nejmladších ročníků o historii našeho státu, které podle něj nejsou dostačující. V této souvislosti tvrdí, že je možné popularizační knihu Zdeňka Fialy uvítat a dodává k tomu, že kniha ovšem nepřináší nový pohled na radě feudální a feudální období českého státu. Výklad, jaký podává Zdeněk Fiala, je podle něj na vysokých školách běžný. Jakoby v pozitivním smyslu konstatuje, že kniha je obohacena o nadhozenou problematiku.

Na druhou stranu dodává, že Fiala však tyto nadhozené problémy většinou neřeší a odkazuje na prameny, které široce cituje na úkor vlastního vědeckého hodnocení. V článku se dále Soldan zabývá těmito otázkami, na které podle něj Zdeněk Fiala neodpověděl. Některé údaje by si Soldan představoval jasnější a podrobnější a tvrdí, že Fiala se vlastní formulace osobitých a ovšem vědeckých podepřených soudů bojí, a proto ponechává hlavní slovo starobylým pramenům, což působí nudně. Svou úvahu dovršil Fedor Soldan tím, že při takto opatrné metodě bývá problematika zakryta nevýznamnými detaily a mizí z čtenářova pole. Vrcholem je jeho konstatování o našich dějepiscích, kteří neusilují o výrazné zpodobení českých dějin, a článek zakončuje slovy: „Bez hrdosti na vlastní dějiny se nedá vypěstovat pravé socialistické vlastenectví, nezbytná součást socialistického uvědomění.“⁷²

4.2.2 „Předhusitské Čechy 1310–1419“⁷³

Své dílo Předhusitské Čechy, český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419 napsal Zdeněk Fiala jako pokračování díla Přemyslovské Čechy opět ve spolupráci s nakladatelstvím Svoboda a vydali ho v Praze roku 1978. Úvodem knihy jsou slova Zdeňka Fialy, kterými sděluje, komu je kniha určena, tedy zájemcům o starší české dějiny z řad širší čtenářské obce. Jak jsem již zmínila, kniha volně navazuje na Přemyslovské Čechy a začíná tedy situací, která vyplynula na sklonku vlády rodu Přemyslovců. Dílo vychází ze studia a hodnocení historických pramenů spadajících do 14. století, kterému se věnoval sám autor. Tyto prameny jsou často v knize citovány, aby se čtenář lépe vžil do děje a dokázal jej pochopit.

⁷¹ Fedor Soldan (1903–1979), český literární kritik a historik. Redaktor Ottova slovníku naučného nové doby, redaktor nakladatelství Melantrich. Za některé texty během okupace byl po válce distancován z publikační činnosti, později se vrátil k redakční práci v Orbisu a Státním nakladatelství krásné literatury a umění. Dále pedagog na Pedagogické fakultě UK.

⁷² NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy. Přemyslovské Čechy. karton č. 6, i. č. 221.

⁷³ FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy; český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1978.

Časová osa, kterou se kniha zabývá, začíná rokem 1310, věnuje se vládě lucemburské dynastie v českých zemích a končí vypuknutím husitské revoluce v roce 1419. Tento rok je pro knihu konečným z toho důvodu, že po něm následovala změna všech zavedených řádů a začalo úplně nové období českých dějin. V knize se objevuje mnoho fotografických snímků, přičemž jejich výběr vysvětluje Zdeněk Fiala tím, že gotické hrady, jejichž fotografie současného stavu, byly tedy použity, byly dominantami české i moravské krajiny doby 14. století a udávaly jí charakteristický ráz, který v době vlády rodu Přemyslovců neměla a který se spolu s jejich významem po husitských válkách vytrácel. Úvod končí Zdeněk Fiala citací závěru předmluvy z předešlého díla: „Přijetí obsahu knihy i vytvoření úsudku ponechávám čtenáři. Chtěl bych jenom poznamenat, že v problému, zda dějiny vytvářejí hlavně lidé, či abstraktní schémata historických zákonitostí, dávám přednost prvnímu názoru.“⁷⁴ Protože knihu Zdeněk Fiala kvůli své nemoci nestihl vydat, udělala to jeho manželka Gabriela Čechová a předmluvu rozšířila také o vlastní dojmy z knihy. Píše, že popudem k vydání této knihy byl velký zájem čtenářů o knihu předcházející. Úmyslem profesora Fialy při tom bylo rozšíření tohoto druhého vydání o další nové poznatky, které dále získal svým bádáním a také ze studia badatelů jiných. Protože však knihu, jak jsem již zmínila, kvůli zákeřné chorobě nedokončil, byla požádána, aby se toho ujala jako autorova žena. K tomu Gabriela Čechová uvádí, že se samozřejmě nejednalo o větší úpravy, na které má právo pouze sám autor, ale omezila se na drobné doplňky a úpravy. Přehled literatury a rejstřík ke knize měl na starost podle autorova přání doc. dr. Ivan Hlaváček, CSc. Při této práci si dali záležet, aby nedošlo k narušení ducha ani stylu autorova díla. Na konec Gabriela Čechová dodává, že věří ve vlídné přijetí knihy čtenáři, kteří ji už delší dobu postrádali na trhu a vzpomenu si tak na autora ctižádostivého po podání věrného a poutavého zobrazení minulosti českého národa.

Přistupme nyní k dílu samému. První kapitolu nazval Zdeněk Fiala „České země za krále cizince“ a rozdělil ji na tři části: *Vnitřní a vnější situace českého státu za vlády Jana Lucemburského*, dále *Karel IV. jako markrabí moravský. Jeho vnitřní a vnější politika až do smrti Janovy* a poslední část *Kulturní poměry do nastoupení Karla IV.* V první části se autor zabývá počátečními léty vlády Jana Lucemburského a význam dává především úporným zápasům o obnovení plné panovnické moci starých přemyslovských vládců nebo alespoň udržení tak zvaného „zvláštního panování“ v přímo podřízených panstvích, městech, hradech a církevních institucích. Zde vystupoval král proti českým pánům, kteří po zavraždění Václava III. upevnili své postavení.

⁷⁴ FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy; český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1978. str. 8.

Za zásadní pokládá Zdeněk Fiala Domažlickou úmluvu a porážku měšťanské vzpoury, přičemž po jejich „smíření“ ustaly Janovy pokusy o uplatnění se ve vládě nad českými zeměmi a od roku 1319 pronajímal vládu i správu Čech i Moravy členům šlechty a sám pobýval za hranicemi. Později musel omezit své pravomoci a byl nucen dávat šlechtě úplnou volnost i ve správě, následky toho poté Zdeněk Fiala vysvětluje. Následně se věnuje otázce poddaných, kteří v té době netvořili jednolitou a uvnitř nedělenou masu.

Odlišovala je už velikost poddanských gruntů a právě to se projevilo i na jejich právech. Poddanými nebyli jen držitelé gruntů, špičkou vesnické společnosti byli rychtáři, kteří měli určité hmotné i právní výhody – jejich lány byly svobodné a mezi jejich práva patřilo právo šenku, tedy prodeje masa a podobně. I tyto poddané však Jan Lucemburský zatěžoval berněmi a také zavedením mincovní reformy. Na konci této části se věnuje Zdeněk Fiala mezinárodní situaci za Jana Lucemburského, uvádí jeho snahu o rozšíření vlastní rodové moci mimo hranice českého státu a uplatnění moci v zemích sousedních, a popisuje jeho počínání směřující k tomuto cíli. Zmiňuje k tomu ještě vládu Jana Lucemburského také v rodovém hrabství lucemburském, kterému se však nevěnoval o nic více než českému státu. Po jeho smrti měl získat Lucembursko syn Václav od Beatrice Bourbonkové, bylo mu sice teprve 9 let, ale Lucembursko z milosti Karla IV. dostal. Zde si Zdeněk Fiala zoufá nad někdy nelogickým historickým vývojem a přechází do druhé části první kapitoly.

Karel IV. jako markrabí moravský. Jeho vnitřní a vnější politika do smrti Janovy, tak se nazývá druhá část kapitoly. Autor svůj výklad začíná citací Karla o návratu do Čech po deseti letech ve Francii, Lucembursku a severní Itálii a poté pokračuje o tom, jak se tam dostal-roku 1323 tam byl v pouhých 7 letech poslán, aby se oženil s Markétou-Blankou z Valois. Zde získal jméno Karel, původně byl totiž pojmenován Václav. Po tomto vysvětlení obdivuje Fiala jeho znalost latiny a francouzštiny, ve kterých uměl číst i psát, což bylo u královského syna velmi nezvyklé a přechází k dalšímu důležitému mezníku v Karlově životě. V roce 1329 se Karel i s manželkou Blankou na pokyn Jana přesunuli z Francie do Lucemburska a pobývali zde do té doby, než roku 1331 odjel Karel na pomoc svému otci do Lombardie s vytvořením signorie v severní Itálii. Toto hodnotí Zdeněk Fiala jako velmi prapodivný podnik, avšak pro Jana poměrně charakteristický. Jiní autoři historické literatury hledali pro tento počín nějaké rozumné vysvětlení, který podle Fialy neexistoval, byl to prý pouhý okamžitý nápad. Jan Lucemburský zde syna Karla 15 let nechal jako svého nástupce právě získaného panství. Toto „české“ panství v Lombardii ale trvalo jen přes jednu zimu, Karel si totiž vymohl návrat do Čech, kde by se věnoval správě království.

Tímto okamžikem začíná nová etapa vlády lucemburské dynastie nad českými zeměmi. Nejprve chtěl Karel uvést do pořádku tak zvané „zvláštní panství“, která kvůli Janovi přestala téměř existovat. V tuto dobu Karel vystupoval bez oficiální hodnosti, až v lednu roku 1334 se stal markrabím moravským. V souvislosti s tím vysvětluje Zdeněk Fiala, proč se Karel nestal králem, nýbrž markrabím. Jan Lucemburský by totiž ztratil právo zasahovat do vládních záležitostí, což nechtěl dopustit.

Činnost Karla pro tuto dobu není moc známá, ale ve svém životopise si Karel výsledky zastupitelské vlády pochvaluje. Další zvrat nastal po Janově tažení na Litvu 1336–1337, kdy odebral Karlovi správu nad markrabstvím a získal mu tak pouhý titul „bez podstaty a správy“, jak píše Zdeněk Fiala a dále popisuje vývoj vztahu otce a syna, až dochází k dalšímu zásadnímu zvratu. Hovoří o sněmu v Praze roku 1341, kdy Jan prohlásil Karla a jeho potomky za nástupce Českého království. Nyní se Zdeněk Fiala zabývá počátkem Karlova panování, které provázela nepřízeň přírody – povodeň ve městě Praze strhla Juditin most. Karel však po letech roku 1357 zahájil již jako císař římský stavbu nového kamenného mostu. Krátce poté došlo k volbě biskupa pražského kostela, protože Jan IV. z Dražic ve věku 93 let zemřel. Fiala popisuje dění po volbě nového biskupa a vyzdvihuje potyčky s církví, ke kterým docházelo. Poslední, ale zato velmi významnou událostí byly boje mezi Anglií a Francií, ve kterých Jana Lucemburského doprovázel syn Karel. 26. srpna 1346 v bitvě u Kresčaku Jan padl a Karel byl raněn. Smrtí otce se Karel ve 30 letech stal králem českým, ale jeho návrat domů se poněkud protáhl. Stal se také hrabětem lucemburským, ale nehodlal se tím nikterak zabývat, a proto správu převzal jeho prastrýc Balduin. Další událostí měla být korunovace tradičně provedená v Cáchách, kde však Karel narazil na opevněné hradby. Korunovace tedy proběhla 26. listopadu v Bonnu. Výkon moci také převzal prastrýc Balduin a Karel odjel do Tyrol. Zde líčí Zdeněk Fiala jeho cestu v přestrojení a vypočítává, jaká úskalí ho čekala. V souvislosti s korunovací upozorňuje ještě Zdeněk Fiala, že korunu dal po korunovaci Karel svatému Václavu a stanovil, že všichni čeští králové, tedy jeho nástupci, ji užijí v den korunovace a následně ji uloží do sakristie Pražského kostela.

Třetí část věnoval autor problematice *Kulturní poměry do nastoupení Karla IV.* Výklad začíná literaturou, kdy za nejvýznamnější dílo pokládá Zbraslavskou kroniku Petra Žitavského a popisuje ji jako zdroj zpráv o politických, hospodářských i kulturních poměrech v Českém království za prvního Lucemburka a také jako zdroj informací o dobové náladě a ideových proudech. Hodnotí ji jako dílo složité a rozsáhlé, jako historický pramen vysoké hodnoty kvůli výhodnému postavení autora, který věděl o hlavních politických událostech.

Byl totiž osobním kaplanem opata Konráda. Dále určuje místo jejího vzniku a jeho okolnosti. Hovoří o životě autora a jeho zálibě v kronikách – první kroniku dokončil roku 1317, druhou napsal roku 1334 a měla 34 kapitol a po návratu Karla IV. do Čech napsal knihu třetí. Kronika je psána vyspělou latinou v próze i s veršovanými partiemi a představuje chvalo zpěv na pány z konce 13. a počátku 14. století. Zdeněk Fiala uvádí, že ze stejného prostředí pochází staročeská báseň o Alexandru Velikém – *Alexandreis*.

Povídání o literatuře zakončuje úryvky z kroniky a dále se věnuje činnosti stavební. Nejprve cituje kronikáře Františka o biskupu Janu z Dražic, který významně zasáhl do stavební činnosti: „Zvláště velmi krásně přestavěl svůj dvůr u pražského mostu..., neboť dříve byla jeho brána i jiné komnaty uvnitř hrubým dílem vyvedeny z dřeva a trámů, on pak nad bránou vystavěl přepevnou věž z lámaného a opracovaného kamene a silně vybudoval sýpky až k mostní věži s četnými jinými budovami a pokryl je taškami. Kapli dal vymalovat překrásnými malbami, je tam zaznamenáno mnoho veršů poučných a mravoučných a je tam krásně vymalováno mnoho erbů knížat a pánů a šlechticů království. Zvláštní pak jeho komnata byla vyzdobena rozličnými obrazy a je tam namalován symbol proroků a apoštolů s jejich vlastními postavami a písmo v nejlepší úměrnosti.“⁷⁵ Tímto úryvkem, který Zdeněk Fiala použil, v podstatě velmi přesně popsal, jak se stavební činnost té doby vyvinula a dále zmiňuje další stavby, které vznikly, ale naproti tomu upozorňuje na fakt, že po návratu Karla do Čech byl pražský hrad velmi zanedbaný. Následně se Fiala věnuje oděvům, konstatuje „znetvořenost“ a píše, že každý je šťastnější, když vymyslí novou módu. Nosily se krátké úzké šaty s cípem u lokte, který podle něj poletuje jako oslí uši. Klobouky byly dlouhé, nahoře špičaté, různobarevné. Tato znetvořená móda vznikla podle Zdeňka Fialy z toho, že Čechy zažily vlády mnoha panovníků a převzaly tak obyčeje různých mravů. Přirovnává to k přísloví „Češi se chovají jako opice, neboť dělají, cokoli uvidí jiné provádět.“⁷⁶ V neposlední řadě se věnuje změně způsobu života, kdy došlo k odlišení nových měst od předměstských podhradí, a do měst přicházeli lidé z ciziny s jinými mravy. O české šlechtě doby Janovy hovoří Fiala jako o živlu venkovsky žijícím a oproti měšťanům také žijícím primitivně. Šlechta sice měšťany pohrdala, ale záviděla jim bohatství.

⁷⁵ FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy; český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1978. str. 95.

⁷⁶ Tamtéž. str. 100.

Zdeněk Fiala následně upozorňuje, že pronikání novot pomalu a postupně ovlivnilo zakládání měst a proniknutí dvorské a rytířské kultury, což znamenalo nový „gotický“ styl v každodenním životě. Na úplný závěr této kapitoly shrnuje autor vládu Jana Lucemburského, a to pro lepší pochopení, proč byla druhá polovina jeho vlády základem pro středověký kulturní vývoj za Karla IV.

Druhá kapitola „Doba vlády Karla IV.“ je opět rozdělena do několika částí. První část *Vnitřní a vnější situace českého státu za Karlovy vlády* se nejprve zabývá dobou do 1. císařské korunovace (1347–1355). Zdeněk Fiala začíná výkladem o vojenské výpravě z Čech po Karlově korunovaci českým králem roku 1347. Byla to slavnostní objížďka jihozápadního Německa a Brýní, kdy král přijímal koldování říšských měst. Tato města po něm žádala slib, aby nebyla postižena smírnými podmínkami, neboť byla dříve spjata s Karlovým protivníkem Ludvíkem Bavorem. Karel svůj slib splnil a chtěl dosáhnout uznání jako říšský král. Zde Zdeněk Fiala hovoří o jeho neúspěchu kvůli Eduardu III. Karel se vrátil zpět do Čech, kde měl svou mocenskou základnu, nechal prostřednictvím listiny z 8. března roku 1348 vystavět Nové Město pražské a upevnil tím svou pozici na římském trůně. Zdeněk Fiala v tomto smyslu hovoří také o povznesení pražské aglomerace na úroveň rezidence. Dále upozorňuje na založení obecného učení pražského. Univerzita v Praze zakotvila dílo Klimenta VI. v Avignonu, ze kterého vzešla papežská zakladatelská bula tohoto pražského obecného učení z 26. ledna 1347 a Praha byla první v Evropě sídlem vrcholného ústavu středověké vzdělanosti. Po zmínění pozitivních událostí se autor přesouvá k události obléhání Frankfurtu nad Odrou, které se krátce věnuje a poté pokračuje událostí ještě více nešťastnou a totiž srpnem 1348, kdy zemřela Karlova manželka Blanka z Valois v pouhých 32 letech, přičemž příčina smrti není známa. Tato událost způsobila přemýšlení o nových sňatkových kombinacích. Karel se oženil s Annou Falckou, dcerou svého odpůrce, který nakonec sňatek povolil a nechal se jím zlomit. V říši už tedy nebylo možné postavit nějakého protikrále, a proto se 24. července 1349 konala korunovace v Cáchách. Dále autor uvádí, co tato korunovace králi přinesla. Byl to především smír. Potíž přinesl až Cola di Rienzo známý jako Mikuláš, notář a výmluvný fanatik, který obsadil Kapitol v Římě. Jeho osobě a nepříjemným událostem s ním spojeným Zdeněk Fiala věnuje několik stran a poté se znovu obrací k postavení Karlovu, který představoval jednotu všech podřízených zemí. Nyní autor vysvětluje pojem České koruny a upozorňuje na Karlovu snahu upevnit své postavení návrhem zákoníku *Maiestas Carolina*, který měl představovat kodifikaci feudálního práva. Bližšímu popisu, čeho se zákoník týká, se věnuje Zdeněk Fiala vzápětí.

V tomto místě svého výkladu se Zdeněk Fiala přesouvá k době od první ke druhé císařské korunovaci a na začátek uvádí citaci Francesco Petrarcy o tom, že Karel získal císařskou korunu takřka „bez krve a bez námahy“ a že Itálii velmi rychle opustil, což však Karel musel slíbit papeži. Dále se autor věnuje tomu, kam se tedy Karel po korunovaci odebral a jaké kroky činil. Zmiňuje například jednání s rakouským vévodou Albrechtem, po kterém se vrátil do Čech a byl nucen odvolat zákoník *Maiestas Carolina*.

Následně se věnoval poměrům v říši a zde Zdeněk Fiala vyzdvihuje sněm v Metách a slovy kronikáře Beneše Krabice popisuje jeho průběh. Další událostí, kterou se autor zabývá, je vzpoura Rožmberků proti králi roku 1356, jejíž průběh není znám, ale Zdeněk Fiala uvažuje nad možností trestní expedice na rožmberské zboží. Od této události Fiala přechází k události mnohem přívětivější, tedy k položení základu pražského – Karlova mostu dne 9. července 1357 a také budování hradu Karlštejna, který byl toho roku posvěcen, později zde byla založena kapitula. Po vylíčení příjemných událostí se jako pravidlem vrací autor k těm méně příjemným. O létech po přijetí Zlaté buly a odmítnutí *Maiestas Carolina* hovoří jako o neklidných a vysvětluje proč. Přestože byl rok 1362 považován za rok spokojenosti spíše než válečných útrap, bylo tomu tak jen, protože žně byly toho roku dobré navzdory útrapám roku předešlého, kterými byla neúroda, hlad, drahota a mor. Mezi nepříjemnosti této doby řadí Fiala rok 1363, kdy se proti Karlovi postavil sám Rudolf, věnuje se jeho vývoji a dochází až k sjednání smíru, přičemž uvádí jeho podmínky. Po vylíčení této záležitosti se Zdeněk Fiala obrací na záležitosti církve, panstva a šlechty, dále také královské kanceláře, o jejichž úkolech hovoří. Věnuje se také králi a jeho financím, konkrétně tomu, jak je získával. Dochází k závěru, že důležitý byl pro něj především mincovní regál. Dále se autor zabývá funkčností Karlova státního aparátu, který působil současně pro krále českého i císaře římského, což věc samozřejmě ztížilo, a znovu se věnuje neúspěšným pokusům o kodifikaci „ústavního“ práva. V tomto místě udává Zdeněk Fiala této kapitole další mezník, kterým jsou poslední léta Karlovy vlády, a věnuje se hned Karlově druhému příjezdu do Říma, kde se nyní zdržel déle, vyřizoval zde záležitosti církve a svaté říše. V Čechách v tu dobu nastaly problémy, které Fiala vysvětluje jako problémy dědické a také problém uzavření spolku polského krále Kazimíra s uherským Ludvíkem, aby zabránili získání Braniborska. Zde autor upozorňuje na následné rozpadnutí spolku, získání braniborského kurfiřtského hlasu pro Karla, který chce zvolit syna Václava IV. římským králem. Tomu se tak opravdu stalo 10. června 1376. Nyní líčí Zdeněk Fiala poslední léta vlády Karla jako klidná a vedená ve smíru. Neopomíná ani Karlovy podněty ke stavbám jako například opevnění hradu. Dostává se však mimo jiné také k době jeho choroby a používá při této příležitosti vyprávění kronikáře

Beneše Krabice o podniku císařovny Elišky, která se vypravila pro uzdravení manžela na pěší pouť z Karlštejna ke Sv. Vítu k hrobu svatého Zikmunda a obětovala spoustu peněz pro vytvoření světcovy hlavy, aby se Karlu vrátilo zdraví. Posledním podnikem, který uskutečnil Karel, byl podnik diplomatický – návštěva francouzského krále Karla V. Průběh této návštěvy ani její výsledek bohužel není znám. Poslední záležitost, o které Zdeněk Fiala hovoří, je Karlův pohřeb, ke kterému došlo 16. prosince.

Druhou část první kapitoly *Společnost a hospodářství v době Karlovy* započal Zdeněk Fiala konstatováním o provádění klasifikace společenských vrstev a skupin v zemích České koruny v některých státoprávních listinách a jiných dokladech z doby Karlovy. Výčet těchto vrstev a skupin však není vždy stejný. Autor zde vyjmenovává jejich pořadí a poté se věnuje pouze jmenování obyvatel obcí a následně poměrům ve třídě feudální, které shledává jasnějšími a opět se věnuje jejich vnitřní hierarchii a specifikaci. Upozorňuje dále, že v době předhusitské nikdy nedošlo k úplnému právnímu oddělení vyšší a nižší šlechty, což by bylo zajistilo pánům nadvládu. Zmiňuje při tom, co jejich postavení spojovalo – vlastnictví svobodného statku. Dále zde byli držitelé lenních statků, které Zdeněk Fiala také specifikuje. Dále hodnotí Karlovu vládu s ohledem na názory královských dvorských kronikářů, kterými byli například František Pražský a Beneš Krabice z Weitmile. Tito kronikáři podávali idylický obraz doby, kde v popředí byly snahy panovníka o moudré uspořádání státu a o spravedlnost pro všechny. Autor hovoří také o tom, jaké okolnosti zesilovaly dojem idylly a harmonie řádu. Jako příklad uvádí panský „klid“, který byl ovlivněn obsazováním zemských úřadů lidmi Karlovi oddanými, jimž byly myšlenky na odbojnictví zcela cizí, a kteří byli ovlivněni spíše názory císařova okolí. Nyní se věnuje situaci ve městech, kde sídlily mocné a důležité rody, ale samozřejmě také řemeslníci jakožto neplnoprávní občané. Při této příležitosti zmiňuje městské právo a hovoří o jeho funkci. Upozorňuje také na absenci majetkové a sociální rovnosti mezi řemeslníky, pro jejichž hájení zájmů se vytvářely cechy. K čemu takové cechy sloužily, vysvětluje Fiala dále a hovoří o císařově postavení proti nim. Poslední strany této části věnuje citaci Beneše Krabice o shrnutí Karlovy vlády. Kronikář zde vytváří opět idylický obraz, kdy král Karel nechával okolo města Prahy vysazovat zahrady a vinice, vystavět mnoho stavení, zřídit přemnoho rybníků. Těmto šlechtěným skutkům Karlovým věnuje také Zdeněk Fiala ještě několik stran, než se dostane ke třetí části kapitoly.

Následujícím tématem, kterým se Zdeněk Fiala zabývá, je *Církev*. Autor hned na začátek hodnotí vývoj církve za Karlovy vlády jako vrchol od christianizace země. Církev má pevnou organizaci, pravidelné synody, arcibiskupská statuta a jiná nařízení. Bohatství církve rostlo a kněží, mniši a klerikové byli právně zásadně odděleni od ostatního obyvatelstva. Fiala to nazývá státem ve státě, který podléhal vlastní jurisdikci – právu kanonickému, a následně blíže popisuje snahu o oddělení, povinnosti držitelů církevních hodností a svou pozornost obrací také na venkovské faráře a fary a upozorňuje na jejich rozdíly. Hovoří zde také o jejich povinnostech, kterými bylo například odvádění desátků či tak zvané podýmne – desátek biskupský vůči vyšší církevní správě. V poslední řadě hovoří o kacírském hnutí, o kterém však není známé téměř nic a přitom víme, že Jan z Dražic byl obžalován za jeho ochranu.

Čtvrtá a současně předposlední část kapitoly se soustřeďuje na *Kulturní dění doby Karlovy*. Za nejdůležitější a nutné zmínit hned na úvod, považuje Zdeněk Fiala písemnictví a z něho vycházející kronikářství jakožto část literární tvorby nejvíce ovlivněnou císařem, který si přál, aby kronika byla obrazem jeho vlády. Vlastní historií Karlovy vlády měla být kronika Beneše Krabice z Weitmile, o jehož životě se podle Zdeňka Fialy mnoho neví. Známé je pouze, že byl kanovníkem kapituly a ředitelem katedrály svatého Víta. Kroniku psal podle pokynu císaře, lze ji proto pokládat za oficiální letopis. Další kronikou, kterou autor vyzdvihuje, je kronika Pulkavova, kronika státní ovlivněná Karlovou osobou. Kronika především zdůrazňuje státoprávní nároky státu, význam Staré Moravy pro české dějiny a je v ní obsažena také Karlova legenda o svatém Václavu. Vlastní doby Karlovy vlády bohužel nedosáhla, končí rokem 1330. Zdeněk Fiala dále upozorňuje na všeobecný růst gramotnosti a vzdělanosti vůbec. Symbolem vzdělanosti byla nově založená univerzita. Zde Fiala upozorňuje, že tuto středověkou univerzitu nelze srovnávat s univerzitami novodobými, jelikož ty dřívější „nepěstovaly“ vědu v moderním smyslu, ale velmi úzce navazovaly na církevní organizace a měly poskytovat vzdělání a vědecké hodnosti všeobecně platné v celé oblasti působení katolické církve. Důležitost univerzity vyplývá už z její jedinečnosti v Evropě na sever od Alp a na východ od Paříže, jak autor popisuje. Dále pokračuje o členění univerzity na čtyři fakulty – fakultu svobodných umění, fakultu teologickou, která byla vrcholnou složkou učení, dále fakultu medicínskou a fakultu právnickou. Zabývá se také chodem univerzity, jejími vyučujícími i právech udělovat vědecké hodnosti. Výklad o vzdělanosti uzavírá autor informacemi o samém založení univerzity, které bylo zajištěno Karlovou listinou ze 7. dubna 1348 potvrzenou poté 14. ledna 1349. Nyní obrací svůj zájem k stavební činnosti a umění a vyzdvihuje fakt, že Čechy a do jisté míry také Morava získaly gotický ráz.

Při této příležitosti jmenuje stavby té doby, ať už pražské či jiné. Byly to mosty, hrady královské i šlechtické a také hradby sloužící jako opevnění měst. Mnoho z těchto staveb je v knize doloženo prostřednictvím fotografií. V poslední řadě vyprávění o kulturním dění se Zdeněk Fiala zabývá gotickým životním stylem a jeho novou módou a poněkud nešťastně shledává mladé šlechtice jako oddané marnosti a k tomu líčí jejich ustrojení.

Poslední částí je *Karlova osobnost a jeho význam*. Zdeněk Fiala konstatuje, že pro pochopení Karlovy osobnosti existují prameny, kterými jsou jeho vlastní spisy. Karel IV. totiž napsal v latinském jazyce svůj životopis. Jedná se o paměti mladých let, život do roku 1340, kdy mu bylo 24 let. Jako nutné zmínit považuje autor Karlovo vysoké mínění o svém původu i osobě samé. Jeho otec byl „jen“ českým králem, proto Karel začíná životopis svým dědem císařem římským. Hrdý byl také na svou matku Elišku Přemyslovnu. Jeho výchovu shledává autor za neobvyklou, nepodobala se totiž obvyklé výchově rytířské. Karel byl mnohem vzdělanější, ale základy rytířské výchovy měl. Pro své vzdělání byl velmi iniciativní, podnikavý – svědčí tomu například výstavba Pražského hradu a jiné, byl také vychytralý, povážlivě politicky pružný a přizpůsobivý, po celou dobu vlády udržoval obrannou politiku pro uchránění české země před vpádem. Na závěr této části a druhé kapitoly vůbec píše Fiala o míněních Karlových současníků. Znali ho prý jako vždy vážného císaře, prostřední postavy s hlavou po nemoci lehce nakloněnou dopředu, s velkým tupým nosem a tmavýma očima.

Třetí kapitolu nazval autor Zdeněk Fiala „Před bouří“, přičemž bouře má pravděpodobně představovat husitskou revoluci. Kapitola je opět rozdělena na dvě části, kdy prvním tématem je *Český stát a společnost za Václava IV. (1378–1419)*. Autor uvádí do kapitoly výčetem, který ze synů Karlových, zdědil jaké území a dochází k faktu, že Václav jakožto český král se stal lenním pánem svých bratrů Zikmunda a Jana, neboť území, které získali, je příslušenstvím České koruny. Po tomto důležitém sdělení se přesouvá k otázce rozpadu lucemburské moci a otázce, jak k tomu přispěl Václav IV. Promrhal otcovo dědictví kvůli opilství a hlouposti nebo by k tomu došlo i v případě, kdy by na trůn usedl někdo jiný? Následně se autor věnuje první vladařské povinnosti Václavově, kterou byl první říšský sněm, na němž se prokázaly povahové vady nového krále, a jeho vláda nad říší se neukazovala v příznivém světle. Někteří říšští nespokojenci se poohlíželi po jiném vladaři a dále následovaly události, kdy se opravdu jednalo o jeho odstranění, teprve po nich Václav začal konečně jednat. O těchto událostech a jejich řešení samozřejmě Zdeněk Fiala hovoří a teprve po jejich vysvětlení pokračuje dále tvrzením, že za Václavův neslavný konec na římském trůně je odpovědná mimo jiné jeho politika v říši a politika církevní a také poměry v zemích.

Zde Fiala vysvětluje konkrétní nezdary v těchto oblastech. Následně cituje Starého letopisce o spokojenosti v zemi, která ovšem platila jen na počáteční léta. Poté ale jeho prohlášení koriguje, že se jedná o velmi nadnesenou chválu.

Ve druhé polovině vlády opravdu převládal klid mezi Václavem a českými pány, tento klid v sobě však měl něco nepřírozeného. Možná to byla příprava na panský odboj, který se brzy odehrál. Tento odboj autor popisuje a zdůrazňuje, že představitelé panstva dokonce Václava zajali na Pražském hradě a pokusili se jeho jménem vládnout. Václav byl nakonec opět propuštěn, ač pod podmínkou padesáti rukojmích a vydání téměř všech královských hradů v panské jednotě. Zdeněk Fiala celou situaci hodnotí jako frašku a líčí její závěr. Poté se přesouvá k tématu finanční politiky ve městech, kterou prováděl podkomoří Zikmund Herler, muž hrabivý, krutý násilník neohlížející se na nic a nikoho, vše mu hladce prošlo a stal se majitelem několika hradů. Finanční politikou jím prováděnou byly každoroční berně, odpustky, důchody z církevního zboží a poddanská odúmrť. Po vyřešení otázky financí se přesouvá autor ke kultuře, která na tom byla v té době stejně jako politika, hospodářství a sociální situace. Toto konkretizuje Zdeněk Fiala slovy, že Václav neměl takový podněcující význam, jako měl jeho otec. Nápadný je také nedostatek kronik pro tuto dobu a s tím stoupá cena písemných památek vzniklých pouze při mimořádných událostech. Na druhou stranu upozorňuje, že podíl českého jazyka v krásné a naučné literatuře stoupal. Zasloužil se o to především spisovatel Tomáš ze Štítného, o jehož dílech Zdeněk Fiala dále hovoří. Nakonec se krátce zabývá stavební činností, sochařstvím a malířstvím, také záležitostí kostelního lidového zpěvu a proměnami měst, které představovaly především kamenné domy a rozvoj obchodu k podnikání. Nejmenší změny se naproti tomu odehrávaly na venkově.

Druhou část nazval autor *Velké schizma, české země a počátky husitství* a věnuje se zde církevnímu rozkolu v roce 1378 představujícím nejdůležitější událost evropských dějin 14. století. Srovnává církevní politiku Václava IV. s politikou Karlovou a označuje je za značně rozdílné, přičemž pravé důvody a pohnutky Václavova odlišného postupu nebude možné zjistit. Zdeněk Fiala nyní upozorňuje, že těsně po nástupu Václava došlo mezi ním a jeho kancléřem, pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna k neshodě. Zvětšení tohoto sporu po letech způsobil právě kancléř Jan, proč a jakým způsobem dále autor popisuje a posléze se věnuje tomu, jak působilo schizma na nevyhraněné lidové kacířství. Dochází však k tomu, že o tom nejsou žádné zprávy, ale je jisté, že existovalo již za Karla. O rozkolu prý lidé věděli, protože kněží při kázáních druhého papeže zatracovali a později pocítili také přitažené církevní poplatky včetně odpustků.

Další vývoj v počátcích 15. století popisuje Zdeněk Fiala jako spojení univerzitní učené opozice, klíčovského hnutí a lidového kacířství díky Mistru Janu Husovi. Odkud pocházel, jeho dětství a mládí není známo, až o jeho době jeho studia a době následující existují doklady. Studoval na pražském obecném učení filozofii a roku 1396 se stal mistrem svobodných umění. Dalšími důležitými událostmi jeho života bylo vysvěcení na kněze, zapsání na teologickou fakultu, to vše včetně jeho myšlenkového vývoje, počátků a vývoje zápasu s církví, detailně Zdeněk Fiala popisuje. Církev se snažila bránit, aby Jana Husa umlčela. K jeho vypuzení z Prahy bylo podnětem chování za odpustkové akce, prohlásil totiž církevní „obchody“ za hříšné a nepřipustné. Získal si tak královu nepřízeň a i přesto proti tomu vystoupil na betlémské kazatelně i univerzitě. Následně proti němu byly papežem vyhlášeny ostré buly s konečným rozsudkem – prohlášení za kacíře. Autor v souvislosti s tím hovoří o jakémsi rozhodnutí Husa, zda přijme žalář, nebo se postaví do čela vzpoury proti církvi a státu, nebo se ukryje pod ochranu nějakého šlechtice a bude čekat. Nyní líčí Husův odchod z Prahy roku 1412 a dále se zabývá událostmi od jeho zatčení do upálení. Zmiňuje den 21. března roku 1415, kdy získal naději na osvobození, když za ním Jan XXIII. uprchl v přestrojení do Kostnice. Jediným pánem ve městě byl Zikmund, u kterého byl Hus pod ochranou. Zikmund však slib nedodržel. 5. června toho roku se konal první veřejný výslech, za deset dní poté byl vydán rozsudek, přičemž z žaloby bylo vyňato několik kacířských spisů, ale ani to na rozsudku nic nezměnilo. Konečný rozsudek byl vydán 6. července, v němž byl Hus odsouzen jako zvláště nebezpečný, měly být spáleny jeho spisy a on odsouzen ke ztrátě kněžství a odevzdání se světskému soudu. Nyní Zdeněk Fiala líčí jeho cestu průvodem na popraviště a poslední naději, kdy mu falckrabí přišel říct, aby si zachránil život. Co mu odpověděl, cituje autor takto: „Na té evangelické pravdě, kterou jsem psal, učil a kázal ze zákona božího a z výkladu svatých doktorů, dnes vesele chci umřítí.“⁷⁷ Takto líčí autor konec Mistra Jana Husa a kapitolu a knihu zároveň uzavírá vyprávěním o významu Jana Husa dnes a hodnotí události s ním spojené.

Stejně tak, jako k dílu předcházejícímu, vyšlo k „Předhusitským Čechám“ několik recenzí. Jednou z nich je stejnojmenná recenze Zdeňka Aulického publikovaná v novinách Haló sobota pod titulkem „Vychází ve Svobodě“. Autor článku nejprve uvažuje nad tím, že středověký kronikář by dílo pojal jako vyprávění o Janu Lucemburském, Karlu IV. a Václavu IV.

⁷⁷ FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy; český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1978. str. 371.

Podle něj však dílo není jen romantickou biografií, jelikož je zpracováno odborníkem zběhlým ve své vědě i v její popularizaci a jako podklady mu sloužily prameny, které samostatně studoval a také výsledky jeho dlouholeté vědecké práce. Výsledkem tohoto snažení je podle Zdeňka Aulického věrný obraz minulosti českého národa v době Lucemburské dynastie a také úvod do studia problematiky husitské revoluce, kterou období obsažené v knize, končí.

Pozitivní recenzi obdržely „Předhusitské Čechy“ opět ve stejnojmenném článku, jehož autorem je Michal Flegl, a který byl vydán v novinách Práce z 24. března 1978. V první řadě autor shrnuje obsah knihy a upozorňuje na její obohacení o fotografické přílohy, mapky a další cenné přílohy, kterými jsou soupisy klášterů, královských hradů, šlechtických sídel a rodokmen Lucemburků. Dále vyzdvihuje, že podstatnou část knihy tvoří výklad o době vlády Karla IV, což vzhledem k tehdy probíhajícímu 600. výročí úmrtí Karla IV. znamená vděčné přijímání těchto kapitol čtenáři. V této souvislosti pochvaluje nezaujaté a kritické hodnocení Karlovy doby i jeho osobnosti hned z několika hledisek. V neposlední řadě hodnotí Fialovy zmínky o krizových jevech v době před husitskou revolucí a charakterizaci kritiků tehdejší společnosti, kterými byl například Tomáš ze Štítného. Nakonec shledává knihu profesora Fialy jako zasvěcený pohled do složitých poměrů v Čechách na prahu husitské revoluce a uznává znalecké zvládnutí tématu i stylistickou vytříbenost výkladu.⁷⁸

Zpětné vazby, avšak nepříliš potěšující, se dostalo také od autora článku Popularizace dějin, otištěném ve Večerní Praze 18. dubna 1978. Autorem tohoto článku je opět Fedor Soldan, který svou kritikou zasáhl již dílo předcházející. Píše zde, že Zdeněk Fiala sledoval jako cíl knihy kriticky zhodnotit vládu tří panovníků a při tom sledovat, do jaké míry se za jejich doby vytvářely podmínky pro převratný výbuch husitské revoluce. Tento cíl pokládá Soldan za veliký, který se však podařilo zvládnout jen napůl. Zejména kritický je k Fialovu líčení doby a osobě Václava IV. Tvrdí, že Václava IV. líčí přemrštěnou kritikou, svrchovaně posuzuje a pokládá za nenadaného slabocha. Dále v článku uvádí, jaké přednosti a podniky tohoto krále přehlíží. Na závěr shledává na knize nejcennějším její obsáhlé poučení o odborné literatuře s příslušným rejstříkem a dále konstatuje, že popularizační úkol byl splněn pouze zčásti, protože učí kritickému pohledu na dějiny, jejichž výklad není vždy dosti přesvědčivý a jasný.⁷⁹

⁷⁸ NAČR. Osobní fond Zdeňka Fialy. karton č. 6, i. č. 220.

⁷⁹ Tamtéž.

Závěr

V souvislosti se svou bakalářskou prací jsem se zabývala osobním a profesním životem Zdeňka Fialy. Cílem bylo pochopení nejen jeho povahových vlastností a celkového naladění, ale také postojů a vizí, které v životě sledoval, ať už se jedná o osobní či profesní. Při zkoumání jeho profesní činnosti jsem se zaměřila na činnost archivní a pedagogickou, jimž se věnoval více méně současně a s velkým nadšením. Svůj zájem jsem věnovala také vybraným titulům z jeho rozsáhlého díla. Jednalo se o dílo z oblasti diplomatiky a dvě díla historická, která jsem vybrala podle vlastního zaujetí pro dané téma.

Důležitým přínosem, který vznikl z vypracování této bakalářské práce, je jistě samotné zmapování života a činností profesora Zdeňka Fialy. Tvrdím tak z důvodu, že práce tohoto druhu, která by v širším rozsahu shrnula vše důležité, studiem počínaje a vrcholem kariéry konče, a jednoduše rozšířila povědomí o důležitém představiteli našeho oboru, se dosud neobjevila. Věřím, že se toto povědomí nyní rozšíří a další následovníci oboru se budou více zajímat o jeho historii, chod Katedry pomocných věd historických a jeho představitele. Také můj osobní zájem o toto téma během práce narůstal.

Je velmi milým zjištěním, že profesor Fiala byl velmi vzdělaným člověkem, který svou prací doslova žil, byla jeho zálibou a věnoval ji většinu svého času. Ráda bych v budoucnosti našla i já ve své práci takové zalíbení. Toto pracovní naladění a současně nasazení, které Zdeněk Fiala měl, zapříčinilo, že svou práci vykonával velmi dobře. Například dokladem toho, že byl výborným učitelem, jsou vzpomínky profesorky Marie Bláhové. Stejně tak jsou důkazem všechny tituly, které se jeho osobě věnovaly.

V souvislosti s profesorem prací nemohu opomenout zhodnocení jeho děl, na která jsem se ve své práci zaměřila. Vybrala jsem díla taková, která mě svým zaměřením zaujala na první pohled a nemohu jinak, než je hodnotit pozitivně jako napsaná velmi čtivou formou. Ráda se proto v budoucnu zaměřím na další podobná díla.

Závěrem musím říci, že jsem získala další pohled na obor, který studuji a spolu s tím také větší zájem o objevování dalších informací z dob, kdy se teprve vyvíjel. Zdeněk Fiala se mi také stal vzorem, který v tomto oboru našel své životní poslání.

Seznam literatury

Prameny

Archiv Univerzity Karlovy, Fond Zdeňka Fialy. Posudek pro PhDr. Zdeňka Fialu.

Archiv Univerzity Karlovy, Praha. Fond Zdeňka Fialy. Životopis ze dne 29. 12. 1961.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy. Akademik Václav Vojtíšek. karton č. 7, i. č. 238.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy. Dopis Václava Vojtíška Zdeňku Fialovi. Praha, 19. listopadu 1963. karton č. 2, i. č. 154.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy. Předhusitské Čechy. karton č. 6, i. č. 220.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy. Přemyslovské Čechy. karton č. 6, i. č. 221.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy. Přednáška o současném vzdělání archivářů. karton č. 7, i. č. 229.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy. Referát o významu PVH pro výzkum v oblasti moderních dějin. karton č. 7, i. č. 233.

Národní archiv, Praha. Osobní fond Zdeňka Fialy, Za Václavem Husou. karton č. 7, i. č. 235.

Literatura:

BAKOVSKÝ, Zdeněk. *Odkaz Zdeňka Fialy*. Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 32 (1982), č. 2. ISSN 004-0398. str. 77-79.

FELLNER, Thomas. KRETSCHMAYR, Heinrich. *Die Österreichische Zentralverwaltung*, Wien 1907.

FIALA, Zdeněk. *Diplomatika jedna – nebo dvě?* Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 10 (1960). č. 1. ISSN 004-398. str. 1-18.

FIALA, Zdeněk. *Listiny a kancelář Přemysla Otakara II. do roku 1253*.

FIALA, Zdeněk. *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.* 1949.

FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy: český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1978, 2. vydání.

FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy: český stát a společnost v letech 995 – 1310*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1975, 2. vydání.

FIALA, Zdeněk. *Problémy československého archivnictví*. Nová mysl, č. 10, str. 867–873, Praha 1956.

HLAVÁČEK, Ivan. *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických/uspořádal Lubomír Vebr*. Univerzita Karlova, Praha 1978. str. 7-17.

HLAVÁČEK, Ivan. *O mých předchůdcích i současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Národní archiv, Praha 2011. ISBN 978-80-86712-89-5.

HLAVÁČEK, Ivan. *Profesor Zdeněk Fiala zemřel*. Archivní časopis. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha, roč. 25 (1975), č. 1. ISSN 004-398. str. 1-6.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Libri, Praha 2000. ISBN 80-7277-023-3.

MEISNER, Heinrich Otto. *Aktenkunde. Ein Handbuch für Archivbenutzer mit besonderer Berücksichtigung Brandenburg – Preussens*. Mittler. Berlin, 1935.

MEISNER, Heinrich Otto. *Urkunden und Aktenlehre der Neuzeit*. Leipzig, Koehler & Amelang. Leipzig, 1952.

ROUBÍK, František. FIALA, Zdeněk. *Slovníček archivní terminologie*. Ministerstvo vnitra, Praha 1954.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Člen korespondent ČSAV Zdeněk Fiala*. Československý časopis historický. Ústav československých a světových dějin ČSAV. roč. 23 (1975), č. 2. str. 309.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Člen korespondent ČSAV Zdeněk Fiala*. Věstník ČSAV 1975.

VAŠKO, Pavel. *Vzájemná korespondence Václava Vojtiška a Zdeňka Fialy*, *Paginae historiae*: sborník Národního archivu, sv. 22. č. 1, 2014, str. 176-197.

VEBR, Lubomír. *200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. Univerzita Karlova, Praha 1988.

Internetové zdroje:

www.avcr.cz/cs/o-nas/historie/prehled-historie/ (přistoupeno 2017-10-15).

www.iforum.cuni.cz/IFORUM-3418 (přistoupeno 2017-10-25).

www.kardinal.cz (přistoupeno 2017-11-6).

www.marxismus.cz/hismat/hismat (přistoupeno 2017-12-6).

www.nacr.cz/sua/vz/anot.htm (přistoupeno 2017-10-17).

www.pvh.ff.cuni.cz/blahova (přistoupeno 2017-10-19).

www.pvh.ff.cuni.cz/hlavacek (přistoupeno 2017-10-25).

www.pvh.ff.cuni.cz/hledikova (přistoupeno 2017-11-1).

Ostatní zdroje:

Rozhovor se současníky – prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc. Praha, 23. 10. 2017.

Rozhovor se současníky – prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc. Praha, 18. 10. 2017.